

“FOCI!, QUE ENS HAN ENGANYAT”: EL REPUBLICANISME GIRONÍ EL 1868-1869

ERNEST MARTÍ CLARA

Resum

Amb la caiguda de la monarquia autoritària d'Isabel II la Revolució Gloriosa de Setembre de 1868 va encetar una dinàmica de llibertats i esperances per a les classes populars que anaven més enllà d'un simple destronament; s'esperaven avenços revolucionaris. Al llarg de l'any següent es difongueren les idees republicanes federals i les seves organitzacions abans clandestines. Malgrat això els resultats electorals a Corts Constituents els va proporcionar el paper d'oposició minoritària.

Amb dos mesos s'enllestí una Constitució democràtica però migrada en molts aspectes segons els republicans, s'aprovà un estat monàrquic i centralista en lloc d'un de republicà i descentralitzat, entre d'altres mancances. Entre les files republicanes es produïren divisions.

Al llarg de l'estiu de 1869, amb les Corts tancades, el govern de Madrid va donar instruccions de limitar i frenar el republicanisme. Això portà el govern a la reacció desobeint la nova Constitució. Els republicans s'abocaren a la rebel·lió en considerar la situació d'engany, i també d'indignació, ja que ells es consideraven representants de la política veritablement democràtica.

A Girona tres diputats republicans, Francesc Sunyer i Capdevila, Pere Caimó i Josep Toribi d'Ametller dugueren a terme la revolta armada. Malgrat el Foc de la Bisbal, favorable als insurrectes, la resta no va sortir bé. Si bé hi havia prou homes mancà armament, però sobretot es va fer un abús de la improvisació. El Partit Republicà gironí palesà una greu manca de maduresa i coordinació. El fracàs fou el denominador comú a tot Espanya (octubre de 1869)

Paraules clau

Llibertat, democràcia, monarquia, republicanisme, federalisme, rebel·lió, manifest, pacifisme, Foc de la Bisbal, consell de guerra, exili i indult.

Abstract

With the fall of the authoritarian monarchy of Isabel II, the Glorious Revolution of September 1868, a dynamic of liberties and hopes for the popular classes began and that went beyond mere dethronement; revolutionary advances were expected. Throughout the following year federal republican ideas and their previously clandestine organizations were spread. Despite this, the election results in

Constituent Courts provided them with the role of minority opposition. In two months, a democratic Constitution was settled but migrated in many ways according to the republicans, a monarchical and centralist state was approved instead of a republican and decentralized one, among other shortcomings. Among the republican ranks' divisions took place. Throughout the summer of 1869, with the Courts closed, the government of Madrid gave instructions to limit and stop republicanism. This led the government to the reaction by disobeying the new Constitution. The republicans headed for rebellion in considering the situation of deceit, and also of indignation as they considered themselves as representatives of truly democratic politics.

In Girona three Republican deputies: Sunyer and Capdevila, Pere Caimó and J. Toribi d'Ametller carried out the armed uprising. Despite the "Fire of La Bisbal", favourable to the rebels, the rest did not go well. Although there were enough men, weapons lacked, but above all an abuse of improvisation was made. The Republican party in Girona showed a serious lack of maturity and coordination. The failure was the common denominator throughout Spain (October 1869).

Key words

Freedom, democracy, monarchy, republicanism, federalism, rebellion, manifestation, pacifism, "fire of La Bisbal", war council, exile and pardon.

1. PRESENTACIÓ

Els orígens del republicanisme contemporani els trobem en pensadors com Locke, Montesquieu i Rousseau. Partiren de conceptes com el de la sobirania nacional i el liberalisme desenvolupant una forma de govern: la república, i un corrent ideològic, el republicanisme. Els referents pràctics els posaren Amèrica (1776-1824) i la Primera República Francesa (1792). En aquest context les classes populars, burgeses i democràtiques s'enfrontaren a les monarquies absolutes i de l'antic règim. A mitjan segle XIX (1848) l'onada revolucionària projectaria el republicanisme fins al segle XXI.

A l'Estat espanyol es prengué la referència republicana a partir de França. En són mostra els moviments de 1835, 1854 i 1868 entre els quals hi hagué molts anys de repressió i clandestinitat. No fou fins a l'abdicació d'Amadeu I que es proclamà la Primera República el 1873. Aquesta fou una experiència breu que ràpidament fou bandejada per la restauració monàrquica d'Alfons XII amb Cánovas del Castillo. El republicanisme havia patit i seguiria patint fortes dissensions internes; això i la repressió governamental el portà a un llarg procés regressiu.

A Catalunya en destaca un precursor, Abdon Terrades (1812-1855) republicà, demòcrata i socialista (E. Cabet), participà en tots els moviments

polítics i revolucionaris a Catalunya entre 1830 i 1850, fou partidari de l'ús de la força per arrabassar el poder. Entre 1840 i 1850 fou elegit cinc vegades batlle de Figueres, la seva població natal, i cinc vegades en fou cessat. Ingressà a presó i també publicà al diari *El Republicano*, la seva poesia "La campana" esdevingué un autèntic himne revolucionari. També escrigué la farsa antimonàrquica *Lo Rei Micomicó* (1838). Deportat pels militars a Medina Sidonia, hi moriria el 1855. El republicanisme, a mig segle XIX, s'impregnà aviat del socialisme utòpic (Charles Fourier, P.J. Proudhon) i rebé el suport de part de les classes mitjanes i l'incipient moviment obrer.

D'una divisió del Partit Democràtic (1849)¹ nasqué el Partit Republicà Democràtic i Federal a Barcelona liderat per Pi i Margall amb influències cabetianes (1852-1853). El republicanisme federal va ser un moviment polític que intentà organitzar un estat descentralitzat oposat a l'estat unitari i centralista fet pels liberals. Un estat federal hauria de respectar les diferències de les parts que l'integraven, van propugnar un govern basat en un sistema de pactes entre diferents comunitats, ja sigui per unió de comunitats diferents, ja sigui per fragmentació d'una unitat política existent tot mantenint lligams comuns. El republicanisme federal es plantejà com un moviment que pretenia aplegar les classes populars, els centres obrers, la pagesia i les classes mitjanes per obtenir unes millores socials i polítiques, que possibilitarien a tota aquesta gent un progrés genèric.

La clandestinitat radicalitzà aquesta formació i es plantejaren moviments revolucionaris que fracassaren i portaren a divisions internes. Entorn de Pi i Margall, el seu socialisme i el republicanisme federal hi trobarem activistes com Pau Alsina, Gusart, els germans Rubau Donadeu i Francesc Sunyer i Capdevila. Pi i Margall rebutjà l'aliança amb els progressistes (Prim) que van preparar la Gloriosa Revolució de Setembre de 1868, amb la fugida de la reina Isabel II.

Segons Fèlix Cucurull (1970, p. 43 i ss.) amb el destronament d'Isabel II hi anaven incloses infinitat d'expectatives del poble català des del segle XVIII al XIX, i a l'adhesió del Principat a Prim i Topete s'hi va incloure gran part de la població que esperava no cap altre objectiu que la República Federal. Havien passat 154 anys de l'entrada a Barcelona de les tropes de Felip V.

¹ El seu programa polític es fonamentava a implantar els drets i les llibertats individuals, el sufragi universal, la desamortització civil i la supressió de les quintes. Fou un partit clandestí excepte 1854-1856 i la tardor del 1868.

Les manifestacions antiborbòniques a Barcelona i Catalunya aquell setembre apuntaven decididament cap a la proclamació de la república federal.

Cucurull no vol destriar federalisme de catalanisme. Ambdós esclaten el 1868 amb una clara nostàlgia pel Regne d'Aragó desaparegut amb el decret de Nova Planta. Cucurull en el seu llibre aplega infinitat de fets, referències i de com s'havia passat un segle i mig lluitant contra la repressió i el centralisme espanyol; presenta el federalisme con el desllorigador d' aquest desequilibri polític i territorial.

2. 1868-1869: EL CONTEXT HISTÒRIC

2.1. A redós de la Gloriosa Revolució de Setembre

La Gloriosa Revolució de Setembre de 1868 fou un moviment organitzat des de dalt per polítics i militars que tenien uns objectius limitats: posar fi al bloqueig del sistema parlamentari que impedia el poder dels progressistes i implantar unes mesures d'urgència per resoldre la mala situació econòmica, particularment les empreses ferroviàries, i foragitar Isabel II.

El 1866 ja ho havien intentat a través dels pronunciaments militars, però el seu fracàs els obligà a un moviment més ampli, aprofitant el malestar de la població, a la qual van presentar un programa amb deliberades vaguetats (*"España con honra"*), que els permetia simular que aspiraven a realitzar transformacions polítiques i socials profundes. Es tractà de deixar que cadascú cregués trobar en la revolució el que buscava, realment amb el lema *"abajo lo existente"* permetia aplegar les mes variades interpretacions. I així va ser.

Un cop els generals en el poder i el procés de les juntes revolucionàries acabat d'estrenar (unes tres setmanes), es va tallar ràpidament des de dalt amb el govern provisional central que va prendre'n el control abans que hagués de passar de les promeses a les concessions. El mateix 3 d'octubre, quan els generals revoltats arribaren a Madrid, la Junta revolucionària capitalina sense consultar-ne cap més va encarregar a Serrano i a Topete *"la formación de un ministerio provisional que se encargue de la gobernación del estado hasta la reunión de las cortes constituyentes"*. El 9 d'octubre arribà el general Prim i es constituí el govern que seria ratificat per les Corts el febrer de 1869 després de les eleccions de gener. El nou poder executiu va tenir Serrano com a president, Prim en la cartera de Guerra, Topete la de Marina, Figuerola la d'Hisenda, Sagasta a Governació, Ruiz Zorrilla a Foment i López de Ayala a

Ultramar. En total cinc progressistes i quatre membres de la Unió Liberal, els dos partits que dirigiren el moviment colpista. Els demòcrates en quedaren fora en rebutjar l'única cartera que se'ls ofería. Republicans i carlins restaren al marge d'aquestes decisions.

Les juntes revolucionàries que havien usat un llenguatge radical (Valladolid, Burgos —*"cambiar la base fundamental de nuestra constitución política..."*—, Barcelona o Girona) van passar a un to molt més moderat, demanant respectar la propietat i conservar l'ordre públic com a prioritari i amb exhortacions a la prudència. Quan van rebre l'ordre de dissolució fora d'alguna protesta (Barcelona) en general van acceptar-la. A partir d'aleshores van anar arribant des de Madrid ordres per al manteniment de l'ordre públic, reorganització de la milícia nacional i desarmament dels "voluntaris de la llibertat" tot creat en plena Revolució de Setembre. També es restablí la disciplina a l'exèrcit per apaivagar més pronunciaments o conspiracions, i el ministre de Governació, Sagasta, va enviar ordres de mantenir "*el orden a toda costa*" tement que els enemics de la llibertat potser "*se ocultaban para confundirse con las masas populares*" (Fontana & Villares, 2007, p. 357).

Com hem indicat, no totes les juntes van acceptar dissoldre's. A Barcelona van denunciar que els demòcrates quedaven fora de l'executiu, creant una comissió per demanar explicacions a Madrid. Restaren insatisfetes també aquelles que tenien objectius més revolucionaris. A Jerez de la Frontera volien una república federal i a Alcoi a més de foragitar la reina demanaven avançar cap a la revolució ("*crear nuevas costumbres... el nuevo modo de ser de esta sociedad gangrenada por la esclavitud, la degradación y la miseria*"). De tot això no volien saber-ne res Serrano, Prim i Sagasta; estaven falsejant la revolució i la voluntat de molts revolucionaris. Pel novembre de 1868 diaris de Madrid s'escandalitzaven que el govern provisional es mostrés dèbil perquè no frenava pagesos andalusos quan demanaven treball o augment dels jornals. No podien sofrir el que consideraven un abús.

Al Principat, la tendència política predominant a partir de 1868 seria el republicanisme federal. Ja hem comentat els seus orígens a mitjan segle XIX, ara seria el Partit Republicà Democràtic Federal el qui recolliria l'herència d'una tradició de lluita que associava la visió de la revolució com a eina transformadora de la societat a una reivindicació de la catalanitat, que es pensava que podia realitzar-se dins d'un marc federal espanyol; actitud que portaria problemes amb el republicanisme madrileny.

La catalanitat la difonien membres del Club dels Federalistes, Valentí Almirall, M. Lasarte, i G. Serraclara, que van trobar ressò entre els assistents al

Congrés Obrer de Barcelona (13/XII/1868). En aquesta trobada es proclamaria que *“la república democrática federal es la forma de gobierno que más conviene a los intereses de las clases trabajadoras; forma política necesaria para obtener su emancipación social”*. El gener de 1869 la direcció central de les societats recomanava que es votés els federals (Fontana, 2016, p. 304-305), la qual cosa també significava frenar la impaciència popular.

Per aquelles dates tenim testimonis prou solvents de la vida política de zones neuràlgiques de la província de Girona. Ens referim al republicà i socialista Fernando Garrido, que va fer un viatge propagandístic per tot Espanya i començà per la nostra província entre el 3 i el 8 de novembre de 1868. A Garrido l'acompanyava Elie Reclus, germà del geògraf francès i amic de Bakunín. Ell va tenir cura d'escriure un quadern de viatge, una crònica detallada i testimonial força objectiva i qualificada segons Josep Clara (1986, apèndix I, p. 333-346). Eren dies que a redós de la Gloriosa es feien manifestacions populars i actes polítics. L'arribada de Garrido i Reclus va provocar veritables esclats de joia, van rebre amb fervor aquells “estrangers”. Reclus remarca com en totes les poblacions visitades predominava un profund esperit republicà federal que els va sorprendre gratament perquè es produïa una sintonia mútua. Arreu s'improvisaven actes solemnes, rebudes massives i multitudinàries que semblava que rebien uns apòstols del republicanisme federal amb qui compartir l'esperit per la revolució “tot just iniciada”.

A Girona Garrido era abraçat com si fos un germà arribat d'Amèrica, el pont de Pedra era una festa. Al discurs de Garrido hi assistiren 4.000 persones i visitaren el republicà obrerista Pau Alsina. Arreu foren rebuts efusivament (200 homes a Cassà); també ho feien les autoritats (batlles, jutges...), provocaven un entusiasme desbordant a Sant Feliu de Guíxols —de dues a tres mil persones— amb barrets republicans, barretines, l'himne de Riego, camises garibaldines i una bandera vermella. Al centre de la Constància xerraren de la separació de l'Església i l'Estat, les assistents femenines reclamaren el matrimoni civil. De manera semblant passà a Calonge. Tot emoció. A Palamós sortien multituds amb banderes espanyoles i dels Estats Units, eren precis pels Estats Units d'Europa, Garrido demanant que trenquessin amb la superstició religiosa i el fanatisme; les dones reclamaven l'abolició de les quintes i recolliren signatures a favor del matrimoni civil. Reclus estava esgotat perquè la gent s'entregava a la revolució de forma frenètica, hi havia magnetisme. De nit arribaren a Palafrugell fent una marxa de torxes amb una bandera vermella, Garrido, sobretot, parlà del cooperativisme, cosa que provocà la confraternització amb els tapers de la ciutat. Acabà dient *“haríamos*

muy mal coronándonos los unos a los otros antes de la batalla; triunfemos primero". Els obrers no vacil·laven a deixar les seves tasques retribuïdes per anar-los a sentir (Llagostera, la Bisbal, Banyoles). Observaren també com la guerra del Francès (1808), les revoltes liberals, progressistes i demòcrates havien creat una tradició de combat espontània i inesborrable. Es rebutjava la monarquia i els liberals progressistes, s'estava a punt per batre's i anar més enllà amb la Revolució que tot just s'acabava d'iniciar.

A Olot i Tortellà als seus discursos venien "montanyesos, obrers, joves burgesos republicans, fills de patricis i de figures rellevants". De camí conegueren Ramon Puigblanquer, que els comentà que a muntanya tothom era soldat: "*Dispuestos a batirse por don Carlos encontrareis tantos hombres como querais pagar a tres pesetas por dia. Que se batan por la República, hallareis tantos hombres como se os antoje por dos pesetas solamente*". La guerra civil no s'havia tancat del tot. Arribant a Figueres feren un míting amb 3.000 persones i Reclus esperonà els empordanesos perquè seguissin el camí cap a un nou món polític i social, que comptessin amb la solidaritat del poble francès.

Tot plegat ens deixa clar que les poblacions indicades eren favorables a la instauració de la república: la costa i la zona de les Gavarres on predominava la indústria tapera; la zona de l'interior (Tortellà, Olot, Banyoles), on el fet de la industrialització havia provocat l'aparició del treballador industrial. L'Empordà es tractava del bressol tradicional del republicanisme català i hispànic.

L'acolliment fervorós del republicanisme fou en part del jovent i de les dones, sectors de la població que el govern provisional marginaria de la política, en cas contrari podrien haver donat una força insospitada al republicanisme per desbancar els partits monàrquics dominants. Garrido i Reclus no visitaren poblacions no republicanes, escolliren centres de certa categoria demogràfica, capaces de projectar el seu missatge als seus entorns més immediats i receptius.

Fernando Garrido també va anar a Andalusia a propagar el republicanisme el desembre de 1869 i es trobà a Jerez de la Frontera un cas en què es va expulsar un republicà del partit perquè excitava els ànims quan parlava d'"*iniquidades sociales*" i excitava "*a la guerra de los pobres contra los ricos*" (Fontana & Villares, 2016, p. 357 i ss.). A Àlora els assistents a un míting hi anaren armats i no s'explicaven que només fossin convocats per sentir uns discursos i després tornar tranquil·lament a casa. Garrido s'oposà al projecte d'assaltar una presó per alliberar gent que hi era pel fet de ser devotament republicana.

Va estendre's un desencant entre les classes populars urbanes i entre els treballadors pel fet que el govern anava retallant les poques llibertats de què

disposaven. Amb l'excusa d'afrontar suposades "alarmes injustificades" el governador de Cadis el 5 de desembre de 1868 va declarar l'estat de guerra i va ordenar l'entrega de totes les armes en només tres hores. Això implicava desarmar els "voluntaris de la llibertat", la milícia nacional recentment creada. També obligà a no publicar cap imprès, full o diari. Aquesta burda provocació el portà a treure dos canons pels carrers de la ciutat amb un piquet d'artilleria, hi hagué una lluita a mort durant tres dies amb un gran nombre de víctimes. S'aixecaren 185 barricades i els voluntaris aconseguiren nou canons de les tropes governamentals. Fermín Salvoechea, fill d'un ric comerciant, dirigí l'acció victoriosa, i alguns aixecaren la bandera tricolor. El govern envià tropes de reforç i ordenà disparar des dels vaixells de guerra sobre la ciutat. Amb tot això els voluntaris de la llibertat van pactar deixar les armes, sense haver estat realment vençuts. Fets semblants es van produir a Béjar, Badajoz, Màlaga, Tarragona, Sevilla o Gandia. Són esdeveniments que ens donen pautes del que vindria i emmarquen els fets d'octubre de 1869 a la província de Girona, Catalunya i Espanya.

2.2. Les eleccions constituents i els resultats

A mitjan gener de 1869 es convocaren eleccions generals per formar unes corts constituents. El criteri acordat (pacte d'Ostende) era implantar el sufragi universal masculí, això representava convocar al vot quasi quatre milions d'espanyols de més de 25 anys.

El resultat donà la victòria especialment al Partit Progressista (159 diputats) seguit pels unionistes (69 diputats), ambdós serien els partits governamentals. Els demòcrates (20) no anaren contra el govern però en quedaren exclosos així com també els carlins (20 diputats). Els republicans —quasi tots federals— obtingueren 80 diputats. A Catalunya els resultats foren comparativament diferents de la resta del país perquè donaren una clara victòria als republicans federals: dels 37 escons elegibles n'obtingueren 28; a Barcelona ho foren 13 de 16, a Lleida 7, Tarragona 3 de 7 i Girona amb més de 80.000 vots aconseguiren 4 republicans de 7².

² Carles Rahola (1933, p. 56) dona els següents resultats: Caimó 20.177 vots, Ametller 20.174, Sunyer i Capdevila 20.140 i Tutau 20.117. Els liberalprogressistes (Prim) no arribaren als 10.000 vots. Consulteu també Clara, 1973, p. 8.

Però si els republicans esperaven que el vot els donés participació en la gestió de l'estat, s'equivocaven. El 20 de maig de 1869 s'arribà a una qüestió crucial: monarquia o república. Adelardo López de Ayala va manifestar al Parlament el que la majoria no republicana pensava: la Gloriosa Revolució de Setembre era cosa de les classes conservadores i que les classes populars, "*las clases ínfimas de la sociedad*" que "no havien participat de la revolució" ara volien prendre les seves conquestes exigint la república (Fontana & Villares, 2016, p. 359 i ss.). López de Ayala opinava que els grans propietaris, "*los Grandes de España*", grans comerciants, grans industrials, escriptors, metges i advocats ho havien sacrificat tot per la pàtria; considerant que les masses simplement seguirien a tots els primers. L'orador oblidava qui va participar a la batalla decisiva d'Alcolea, allí no hi eren els *grandes de España*, Serrano i Topete van rectificar, però les paraules d'Ayala eren el pensar general de l'Assemblea, llevat de les minories, és clar.

2.3. La Constitució del 1869

Les Corts constituents formades l'11 de febrer començaren a discutir el projecte de la nova constitució el 6 d'abril per una comissió de parlamentaris entre els quals no figurava cap republicà i sí en canvi els dos partits del govern provisional: unionistes i progressistes.

Es va concedir el dret de ser elegit diputat a tot espanyol que gaudís de drets civils, considerant evident que només podia referir-se als homes, i es reconeixia, entre d'altres drets individuals: el de reunió, associació, premsa, opinió... Es va discutir molt sobre la separació d'Església i Estat. El sector clerical (canonge Manterola) va passar a l'ofensiva i Castelar va replicar amb la seva espectacular oratòria (va acabar demanant la llibertat religiosa en nom de l'Evangeli). El congrés s'escandalitzà quan el 26 d'abril de 1869 el diputat republicà per Girona, Sunyer i Capdevila, va defensar "la idea nova" de "la ciència, la terra, l'home", contra "la idea caduca" que representava "la fe, el cel, Déu" tot denunciant els mals que comportava el catolicisme i les mentides en què es fonamentava ("*guerra a Dios*"), va proposar que "tot espanyol i estranger resident a territori espanyol tingués el dret i la llibertat de professar qualsevol religió o de no professar-ne cap" (Roure, 1994, p. 11-12). Totes aquestes afirmacions van provocar l'esglai del ministre Topete ("ni fe ni vergonya") i la resposta d'uns quants bisbes creant, per tant, una forta polèmica. Joan Prim anomenà Sunyer "el sant que no creia en Déu" i aquest va haver de tolerar amb paciència que l'endemà el cardenal arquebisbe

de Santiago, Garcia Cuesta, li fes una rèplica oferint-se a demostrar “geomètricament” que el catolicisme era “l’única religió veritablement que hi ha al món” (Fontana & Villares, 2016, p. 361). Finalment aquest article constitucional va declarar que “la nació s’obligava a mantenir el culte i els ministres de la religió catòlica, malgrat que s’autoritzava “*el ejercicio público o privado de cualquier otro culto*”. Els catòlics no van transigir i els republicans van abandonar el Parlament provisionalment, però el redactat aprovat fou el que volia la comissió: “*el Estado se obliga a mantener a la Iglesia catòlica*”. De res serviren les al·legacions republicanes.

Hem descrit aquest tema perquè és mostra del que passaria amb altres articles constitucionals: els republicans quedaven bandejats i sotmesos a tot tipus d’arbitrarietats, eren els marginats diguessin el que diguessin. Les contínues derrotes crearen un clima d’animadversió cap al govern i els partits en coalició (unionistes i progressistes).

La forma de govern es definí com a monarquia (article 33), per bé que proposaren un rei amb poders limitats: les Corts s’encarregarien de “fer les lleis” i el rei només les sancionaria i publicaria. Per l’oposició republicana aquest va ser l’article més discutit de tots, el creien essencial però acabà aprovat per 214 vots contra 71; en lloc d’una república federal s’imposà una monarquia amb el mateix estat centralista de feia anys. Els republicans quedaren molt insatisfets i palesaren la seva oposició.

Era el que anava bé al govern presidit pel regent, el general Serrano, però s’oblidaven la majoria de les demandes revolucionàries. Es volia més fermesa en els drets individuals i les llibertats democràtiques per les quals s’havia fet la Revolució de Setembre, hi apareixien de manera ambigua. Haver foragitat Isabel II no havia servit de gaire res. Estanislau Figueras qualificà el redactat d’“hipòcrita i immoral”.

La minoria republicana va ser menystinguda i sovint va transaccionar més que no pas abandonar les negociacions. Acceptar o no la nova constitució va portar a una escissió entre els republicans federals. Uns acceptaren la proposta monàrquica anomenant-los benèvols (moderats o transigents) i els que la rebutjaren: els intransigents. Finalment la constitució fou aprovada per 214 vots contra 55, després de només dos mesos de discussió. El 6 de juny de 1869 va ser proclamada solemnement la nova carta constitucional, un acte que fou un veritable fracàs arreu del país. A Barcelona la seva lectura va provocar crits de “*fuera*” i “*viva la República*”. Al club dels federalistes barcelonins van penjar-se pancartes negres amb inscripcions blanques que deien: “*La revolución ha muerto, ¡viva la revolución!*” (Roure, 1994, p. 13-14).

Era la protesta tàcita del poble contra aquell govern que faltava a les seves promeses i compromisos, eren conscients que tot plegat era un engany. La reacció estava guanyant.

2.4. L'evolució política del nou govern

La fórmula monàrquica adoptada va donar la figura de regent al general Serrano, i el general Prim esdevingué cap de govern. Seria ell qui hauria de cercar un nou rei a Europa, la qual cosa també comportaria no poques discussions i potser, fins i tot, la vida a Joan Prim.

Un capítol essencial de les reformes del nou règim era el referit a la necessitat de posar ordre a una hisenda embogida. El setembre de 1868 no hi havia recursos al Ministeri d'Hisenda perquè el deute arribava a 2.500 milions de lliures. Laureà Figuerola com a solució presentà un nou emprèstit en bons del tresor (2.000 milions) i n'obtingué 530 milions (a més d'emetre un deute exterior de 400 milions), alhora creà una nova unitat monetària, la *peceta*, suprimiria els odiats consums i establí reformes liberals com la rebaixa dels drets de duana i la supressió de l'estanc de la sal (una altra demanda popular). Però com recaptar més i sortir del dèficit? Va crear un impost personal que havia de ser proporcional a la riquesa de cada contribuent. L'intent va fracassar per la incapacitat de l'administració per gestionar-lo i imposar-lo (moltes queixes populars per abusu).

El país passava per moments difícils, els republicans federals, que tenien el suport d'àmplies capes de la població, iniciaren els primers aldarulls, però els carlins començaren una nova guerra civil. Per acabar-ho d'adobar a Cuba es va donar el crit insurreccional de Yara. S'incrementaven els costos públics i, alhora, es necessitaven més quintes... L'Estat espanyol era un peix que es mossegava la cua.

El Parlament feia llargues disquisicions sobre la nova constitució i principis doctrinaris; en canvi el país tenia altres preocupacions. Les Corts van aprovar una quinta de 25.000 homes per fer front a la insurrecció cubana (es preveia per al març de 1870 40.000 quintos més).

Tenint en compte que la principal reivindicació popular de la Gloriosa a totes les juntes revolucionàries era l'abolició de les quintes aquella decisió va resultar, com era d'esperar, tremendament impopular; alhora persistia la crisi de subsistències i la carestia. Tot plegat va preparar un profund malestar i un context que explica les revoltes acabat l'estiu d'aquell mateix any 1869.

2.5. Dels pactes federals a la insurrecció

Les organitzacions republicanes intransigents de les províncies, descontentes amb l'actitud transigent o benèvola de la minoria republicana al Congrés, que acostumava a resoldre els problemes en el terreny del parlamentarisme, van arribar a la conclusió de que no creien que la República Federal sorgís de dalt per una decisió de les Corts a Madrid, més aviat pensaven que la República calia construir-la des de la base. Així es començà a signar pactes regionals d'associació, el model fou el signat el 28 de maig de 1869 a Tortosa entre les onze províncies de l'antiga Corona d'Aragó. Van seguir les de Còrdova (andalusos, extremenys i murcians), Valladolid (Castelles), Santiago (Galícia) i Eibar (País Basc).

Tots aquells pactes resseguien les pautes marcades a Tortosa i els criteris impulsats des de Barcelona i el seu Comitè provincial democraticofederal: Anselm Clavé, Antoni Altadill, Eduard Torres i setze vocals més. Van proposar que la República Federal era el sistema convenient a Espanya; aliances federals de les províncies de tot el país (Espanya) que marcarien la política del Partit Federal. Però sobretot indicaren que si bé Espanya optava per la monarquia el que no podia admetre's de cap manera era anar en contra dels principis de la Gloriosa Revolució de Setembre. El pacte de Còrdova fins i tot va indicar que si s'abandonava els principis revolucionaris optarien pel dret a la insurrecció armada —Andalusia havia estat el bressol de la Gloriosa (Roure, 1994, p. 15-25).

Trenta-set diputats republicans a Corts (Pi i Margall, Figueras i Castelar) van adherir-se als pactes i elogiaren la iniciativa, però l'1 de juny es va signar la Constitució. S'hi negaren Joaritz, Pierrad, Paul Angulo, Garrido i pocs més (intransigents). La majoria de parlamentaris juraren la Constitució.

El 17 de juny aparegué un decret del ministre Sagasta que obligava al jurament de la carta magna totes les autoritats del país, especificant que els partits republicans no podien impedir res d'aquell acte "de llibertat" (Roure, 1994, p. 29-30). Era tot un repte després dels pactes que havien fet els republicans, davant aquesta provocació, què havia de fer el Partit Republicà? Podia callar? Deixar de manifestar-se? Quina era la llibertat individual promesa? Es tractava d'un parany del govern central?

Entre molts i significats republicans que s'oposaven a la signatura de la Constitució hi trobarem el Partit Republicà Federal de Barcelona. Destaquem en aquesta situació la figura de Sunyer i Capdevila. Ell va rebre l'encàrrec de la minoria republicana d'anar a la Ciutat Comtal amb l'objectiu a tota costa

de convèncer el Partit Republicà que no es negués a signar la Constitució ja que podia representar l'entrega de tots els càrrecs consistorials als seus contrincants polítics (Roure, 1994, p. 30). Aquest fet ens indica que Sunyer era un republicà federal amb criteris transigents i moderats. Volem remarcar-ho perquè més endavant el veurem com a protagonista de la insurrecció el mes d'octubre a la província de Girona. Sunyer no se'n va sortir i el Comitè Republicà Democràtic de Barcelona va decidir no transigir i no signaria la Constitució (22/6), no estava disposat a renunciar als seus principis, va lamentar l'actitud del govern central però consideraven prioritari el seu dret de no jurar la carta magna. El comitè provincial barceloní s'oposava a la minoria a les Corts (Roure, 1994, p. 31-32). A qui havia d'obeir el partit? Era una greu contradicció de conseqüències imprevisibles. El govern ho cercava? La segona reunió del pacte de Tortosa (27 juny) només Barcelona i Terol es negaren a jurar-la. Finalment s'imposà la disciplina de partit transigent i juraren la Constitució.

El 21 de setembre de 1869 un temerari secretari del governador civil de la província de Tarragona, armat, va voler aturar amb amenaces una manifestació de benvinguda al general republicà Pierrad. La població s'hi va abraonar i a ganivet l'assassinà (Roure, 1994, p. 39-42 i p. 47 i ss.). La reacció governamental del ministeri de Sagasta fou ordenar el desarmament de les milícies populars de Tarragona, Tortosa, Barcelona i altres poblacions; a més va decidir engarjolar dos anys el general Pierrad, innocent, a Barcelona.

El 25 de setembre Sagasta publicà una circular en què donava als governadors civils de províncies poders suficients per actuar sense contemplacions contra les organitzacions republicanes. Els drets individuals de la recent Constitució quedaven suspesos. Era una situació que des del mes de juny s'estava preparant (Conrad Roure). A partir d'aquí es produiria l'espiral de violència potser volguda pel mateix govern i així poder perseguir i eliminar les accions republicanes. La política repressiva va preparar el terreny a una protesta social que esdevindria el detonant dels aixecaments federals. Les notícies de Tarragona s'escamparen i provocaren l'alarma general entre la milícia barcelonesa i la resta del Principat. El capità general de Catalunya, Eugenio de Gaminde, va demanar reforços que anaren ocupant Barcelona mentre per la ciutat corria l'alarma. El 25 de setembre es va produir l'esclat quan l'exèrcit governamental prenia posicions estratègiques. La milícia va sortir al carrer. Davant les instruccions del govern de desarmar les milícies Gaminde va advertir que qualsevol mena d'oposició portaria a fer foc amb els canons de Montjuïc. Era la militarització de la ciutat i les autoritats civils negociaven amb la milícia, que ja estava aixecant barricades. Però Gaminde

va ordenar disparar mentre s'escoltaven els crits de: "Traïció! Ens han venut!" (Roure, 1994, p. 63 i ss.). Començà la lluita, que no s'aturaria fins a la matinada (26 setembre).

Resultat: 16 morts, alguns ferits i 117 detinguts. L'exèrcit havia sufocat la revolta. Els mediadors civils que moderaven la situació foren declarats rebels, algun es va exiliar i d'altres anaren a la garjola (Mallorca). El capità general Gaminde dominava la ciutat i afirmà grollerament que quan ell rebia una ordre dels superiors es desentenien de les lleis i la Constitució (Roure, 1994, p. 70-71). En lloc de pactes i solucions pacífiques Gaminde va preferir el pànic i les detencions. Fou una demostració de força bruta. Va continuar destituint el consistori republicà legítim i en posà un del seu gust. S'hi afegiria el tancament de periòdics, clubs i comitès republicans amb justificacions molt reaccionàries (Roure, 1994, p. 74-81).

La minoria republicana al Congrés no podia fer res, ni protestar, perquè les Corts estaven tancades per vacances. Pel mateix fet els republicans transigents es van quedar a l'espera. Però el 27 de setembre vist el que havia passat a Barcelona els sectors intransigents del republicanisme van portar que el Comitè Republicà Federal de la província de Barcelona (Altadill, Lostau, A. Clavé...) cridés a la revolució. D'entrada va estendre's de manera irregular per tot Catalunya, però va tenir repercussions a Aragó, Béjar, Ourense, Múrcia, Alacant, València i diferents llocs d'Andalusia. Els pactes establerts escamparen l'onada insurreccional.

La suspensió de les garanties constitucionals va ser entesa pels republicans com una manca de respecte a la nova Constitució i les llibertats individuals acabades d'aconseguir. Una altra vegada no es complien les promeses, ho van entendre com un terrible engany del govern de Madrid. Aquella manera d'actuar reaccionària ("sense debilitats ni contemplacions") i repressora la consideraven inadmissible perquè el govern havia de ser el primer a respectar la Constitució. La persecució del republicanisme i el desarmament de les milícies populars a Catalunya (Tarragona, Barcelona...) va portar, com hem dit, a la rebel·lió perquè els republicans hi veieren una claudicació inadmissible, una enganyifa més d'aquell govern. És el mateix raonament que fa Sunyer i Capdevila a Figueres en els primers punts de la seva proclama insurreccional (reproduïda per Romero, 1980, p. 95-97), ressegueix fil per randa aquests paranys a la revolució i a la voluntat popular per justificar el seu alçament. Pere Caimó actuà de la mateixa manera. Però també era cert que ara l'exèrcit podria anar contra una actuació *il·legal* i per insurrecció poder liquidar el republicanisme.

La confrontació s'estengué per la província de Barcelona creant milícies, juntes revolucionàries i crides a la insurrecció en moltes poblacions.³ El líder més destacat fou Adolfo Joarizti. A Tarragona el moviment es concentrà a Reus, Valls, Tortosa, Montblanc i Falset i pocs pobles més. A Lleida la lluita fou breu, ràpidament aïllada i sufocada.

El moviment republicà fou ineficaç, especialment pel que fa a l'organització. Va manca un clar lideratge d'un home o un consell que dirigís les tropes. Va manca estratègia en els atacs i no es van aprofitar diversos avantatges. L'objectiu consistia a proclamar una república federal ideal però sense saber què fer en cas de victòria. La manca d'armament, recursos i artilleria fou un altre factor molt negatiu que permeté aixafar les insurreccions una rere l'altra amb relativa facilitat.

El Partit Republicà disposava de contingents suficients per guanyar, hi havia homes capacitats per als combats però dins el republicanisme la divisió entre transigents i intransigents va fer molt mal, va generar dubtes i indecisions crucials. Haurien d'haver fet un acord intern ferm per anar a les armes més convençuts. Conrad Roure⁴ atribueix el fracàs al mateix partit. La situació no estava prou madura, no hauria d'haver començat en aquelles condicions ni d'aquella manera espontània esperant una participació de tot el país. Cada província va seguir el seu calendari i el govern va anar sufocant una escomesa rere l'altra. Després de Catalunya vingué Saragossa, València i, finalment, Andalusia. L'exèrcit governamental va poder desplaçar les seves tropes a temps (ferrocarril i telègraf) i va estar on tocava. Eren els moviments que a Prim tant li agradaven. Els pactes federals no van servir per aglutinar sinó que van dispersar l'acció. Si el moviment hagués estat simultani el resultat hauria estat ben diferent.

De fet qui va sortir-ne guanyant fou el mateix govern perquè aconseguí el seu pla d'enfonsar qui volia com a enemic. Els republicans van decidir arriscar-ho tot, per això la derrota fou prou dolorosa. No van saber aguantar les arbitrietats del govern (Barcelona, 25 i 27 de setembre) que ja havien estat moltes. No els quedà altre camí que demanar l'indult, anar a presó o l'exili.

³ Rubí, Vilafranca del Penedès, Manresa, Molins de Rei, Igualada, Manresa, Martorell, Gelida, Esparraguera, Castellbisbal, Prats de Lluçanès, Vilanova de Geltrú, Arenys de Mar i Sant Celoni (amb poblacions més petites).

⁴ Roure, 1994, p. 91. El Ampurdanés era una publicació republicana de renom a la comarca.

3. ELS ALÇAMENTS FEDERALS A LA PROVÍNCIA DE GIRONA

Tot començà el 3 d'octubre de 1869 quan Sunyer i Capdevila, provinent de Madrid amb un mandat, fa la proclama insurreccional i dona ordres d'alçament al Partit Republicà provincial. Així es manifestà aquell dia a Figueres (Romero, 1980, p. 91): *“Tocad a rebato, republicanos del Ampurdán, armaros de todas las armas, fusiles, escopetas, pistolas, hoces, que todo es bueno para pelear por la libertad, y unidos con nuestros amigos de Gerona y La Bisbal, marchemos a tomar posesión de la capital de la provincia, instalando en ella la Junta suprema revolucionaria de la misma”*.

Havien passat sis dies de l'alçament a Barcelona i la premsa republicana federal de l'Empordà el 30 de setembre recomanava als lectors extremar la prudència i no caure en provocacions.⁵ Cridava a no entrar en lluita, només caldria actuar si la Constitució estigués en perill, així com les llibertats i els drets. Era una actitud conservadora, però els intransigents van imposar-se a la voluntat del partit i van decidir revoltar-se, com indicà Sunyer i Capdevila referint-se a les circulars del Ministeri de Governació que no s'atenien a les noves lleis constitucionals. El que sorprèn és que Sunyer i Capdevila, un republicà moderat i transigent —com ja hem indicat—, va decidir encapçalar el moviment i fer la crida a les armes, tal com els intransigents volien.

La idea primigènia de Sunyer i Capdevila era forçar Girona a la insurrecció; per això preparà la convergència de tropes republicanes sobre la capital de província des de l'Alt Empordà, a través del diputat Caimó a la Bisbal —revoltant la marina— i l'interior de la Garrotxa amb el Pla de l'Estany, la muntanya, a través del també diputat Josep Toribi d'Ametller. L'objectiu era crear a Girona una junta revolucionària que consolidés la República Federal a tota la província.

Calculem entorn de 7.000 els milicians federals alçats de manera simultània per anar contra el govern provincial, això sí, armats de manera desigual o desarmats. En certa manera era una repetició de la Revolució de Setembre de 1868, just feia un any. Ara, però, sense l'ajuda dels unionistes i progres-

⁵ “Hoy que España se ve amenazada de grandes conflictos, faltaríamos a nuestro deber si no aconsejáramos a los republicanos del Ampurdán el mayor tacto, prudencia y circunspección en sus actos... cualquier asonada suelta, podría dar la victoria a los que luchan para entronizar la reacción en España, después de sacrificar miles de víctimas sin provecho alguno. No es este el camino... que debe seguir el partido republicano... buscan nuestra ruina y nuestra completa derrota” (Roure, 1994, p. 122-123).

sistes, la qual cosa volia dir que no tindrien l'exèrcit a favor, ans al contrari, haurien de valer-se per si sols. Les guarnicions de Girona i Figueres (Sant Ferran) a principi d'octubre no estaven prou reforçades per guanyar aquella possible escomesa inicial. Aviat demanarien reforços.

La província de Girona fou excepcional perquè va ser l'única de tot Catalunya on hi hagué un primer pla d'actuació, un fort suport electoral i una confraternització amb la gent de les comarques esmentades (així ho hem explicat al principi). També és on s'aconseguí aplegar més gent per a la lluita, i, a més, els caps podien comunicar-se entre si. La victòria, d'entrada, doncs, era possible.

El comandant general de la província, Romualdo Crespo, quaranta-vuit hores després (5 d'octubre) pren les primeres mesures en lloc del governador civil, dona ordres de fer consells de guerra contra els revoltats i a tots els que els donin suport.⁶ Es basava incomprendiblement en la llei d'abril del 1821 en comptes de la vigent Constitució de 1869 (article 11). Era una il·legalitat permesa a través de les circulars del ministre de Governació Práxedes Mateo Sagasta. Era el mateix que havia fet el capità general de Catalunya a Barcelona. Les hostilitats quedaven obertes.

3.1. Francesc Sunyer i Capdevila a l'Alt Empordà

Nat a Roses el 1826, fou metge i polític, com altres membres de la seva família. De jove va anar a Barcelona a estudiar i contactà amb els republicans d'Abdon Terrades (entraren en acció al castell de Figueres). El 1845 fou detingut i desterrat a Tarragona i no acabaria medicina fins al 1850 (Rahola, 1932, p. 113). El van influir Hegel i Proudhon i esdevingué un republicà radical i fortament ateu. En la revolució de 1854 contra O'Donnell el trobem a Figueres amb Joan Tutau. El 1860 tornà a Barcelona, on conegué prou bé, com a especialista en tuberculosi i la tisi, la situació dels barris obrers, mentre organitzava mítings del Partit Democràtic. Acabà emigrant a França. El 1864 publicaria *El Almanaque Democrático*, en què exposava les seves idees materialistes que l'autoritat prohibí. El 1866 va anar a París tot amagant-se de les persecucions de què eren objecte els republicans.

Fou molt actiu en la Revolució de 1868 (càrrec a la Junta Revolucionària de Barcelona) i el 1869 per elecció popular fou escollit alcalde de Barcelona.

⁶ *Boletín Oficial Extraordinario de la Provincia de Gerona*. Són mesures destinades a combatre la insurrecció. Citat per Josep Clara, 1973, p. 49-52.

Aquell any també en les eleccions generals seria diputat per la província de Girona (Rahola, 1932, p. 114 i ss.). Fou cèlebre el seu discurs l'abril del 1869 *Guerra a Dios*.

El 3 d'octubre de 1869 a Figueres va fer l'esmentada proclama, reproduïda per Romero, (1980, p. 95-97), en què assumia la direcció de la insurrecció a la província. Entre diputats de la minoria republicana al Parlament s'havien conjurat que si el govern no complia o suspenia la Constitució estaven decidits a "*echarse a la calle*" (*Crónica...*, 1869, p. 4). Ell afirmà que seguia les passes del Pacte de Tortosa (Lleida). El 2 d'octubre arribà d'amagat a Figueres (sense haver-se pogut entrevistar-se amb Caimó, com pretenia) i explicà el pla als caps locals del Partit Republicà. A la Bisbal també corrien les notícies i entre els ateneus i clubs va escampar-se la bafarada d'entrar en acció. Seria el dia següent (3 d'octubre) quan es difongué el manifest de Sunyer i s'escampà la rebel·lió. Cap al tard a Figueres hi hagué com de costum una reunió del Club Federal als salons de descans del Teatre Municipal, on s'evidencià la situació i es donaren ordres de concentració a Garriguella (dia 4). Però les autoritats a Figueres van fer desallotjar la sala amb la presència dels carabiners. L'exèrcit aquesta vegada —a diferència del 1868— no participava de la conxorxa; hi estava en contra, un fet determinant com veurem. De fet el mateix dia 2 d'octubre el governador militar de Sant Ferran va avançar-se donant ordres per desplaçar tropes a la ciutat per garantir l'ordre públic i mantenir el principi d'autoritat (Romero, 1980, p. 78-79). Potser per això la proclama de Sunyer (reproduïda per Romero, 1980, p. 95-97) també es dirigí específicament als soldats demanant-los que s'afegissin a la insurrecció i així donar armes al moviment ("*desertad con el fusil*") alhora que va prometre posar fi a les quintes.

El 4 d'octubre als pobles del nord de l'Alt Empordà havien tocat a some- tent i reuniren —segons Rahola— uns 3.000 federals. Era època de verema i corregué la crida per formar una milícia. També hi anà gent de Roses i Llançà. Autors com A. Romero (1980, p. 81)⁷ dona la xifra de 2.000 homes concentrats a Garriguella i 2.000 a Llers (7/X/69). Aquells homes no es presentaren tots ben armats; segons Rahola la majoria portaven pals, forques, escopetes de caça o anaven completament desarmats. El mateix Sunyer va reconèixer (9 d'octubre) tenir 1.600 homes, 500 dels quals anaven desarmats (segurament eren xifres a la baixa). També tingueren dificultats per a l'alimentació i l'allot-

⁷ AMF, Correspondència amb el Govern civil, 6/10/1869.

jament, sembla que tampoc recol·lectaren quotes entre els ciutadans rics, potser la noblesa o honradesa del líder li ho va impedir? Poc aportarien els clubs republicans de comarques i tampoc sembla que es va resoldre la manca d'armament tan necessari tots aquells dies.

Mentrestant i des del 3 d'octubre l'exèrcit tenia dispositius en els centres neuràlgics de Figueres, i a partir del 5 d'octubre la ciutat esdevingué de difícil atacar per als republicans també perquè el governador civil havia canviat l'ajuntament republicà per un de conservador —el banquer Tomàs Roger n'era el nou batlle i va demanar "ordre" i protecció de la propietat—. L'exèrcit controlava l'ordre públic a la ciutat i el governador de Sant Ferran imprimí un edicte amb què s'advertia als figuerencs que no podien fer manifestacions, tumults o avalots, i que qualsevol atac directe o indirecte seria reprimit al primer avís (Romero, 1980, p. 80). Era clar que a partir del 5 d'octubre la revolta a l'Alt Empordà esdevenia estrictament comarcal i, evidentment, desfavorable a Sunyer i Capdevila.

El 5 d'octubre els republicans van deixar Figueres enrere i es dirigiren cap a la Jonquera. Eren escamots dirigits pels batlles de cada població que, amb Sunyer al capdavant, recorregueren el nord de la comarca i arribats a la frontera van proclamar la República Federal, ocupant la Duana. En aquesta població hi romandrien fins al 9 d'octubre en la inacció. Clara (1973, p. 31) apunta que Sunyer hauria rebut una missiva del comitè republicà de Girona suggerint-li aquella actitud.

Sunyer i Capdevila el 4 d'octubre, a escasses 24 hores de la insurrecció, sabem que va rebre de Pere Caimó avisos de com anava la revolta a la Bisbal i demanant-li noves ordres. Quina resposta va rebre? Doncs que es mantingués a la Bisbal, que en dos o tres dies rebria més ordres i, per tant, que guanyés temps. Entre el 5 i 6 d'octubre Caimó afirma estar segur que li van arribar a Sunyer notes seves aquesta vegada demanant-li clarament ajuda armada per tal de "copar" (Caimó, 1870, p. 26) les tropes governamentals que atacarien la Bisbal. Caimó no aconseguí ni una cosa ni l'altra, un fet que després veurem com a decisiu en tot l'entrellat. Què estava passant? Era evident que s'estava produint una dispersió dels revoltats. Què feia Sunyer anant cap a la Jonquera si bona part de l'Alt Empordà (fins a Bàscara) no s'afegeia enterament a la revolta?

Encara avui no sabem amb certesa què va fer canviar d'opinió Sunyer i Capdevila, però va encallar-se la direcció del moviment armat (!). Era greu perquè s'impossibilitava una lluita simultània que hauria resultat vital per a l'èxit del moviment. Aquests dubtes i la pèrdua de temps —com indica Cai-

mó— foren crucials. Josep Toribi d'Ametller literalment parla que Sunyer va sentir terror (Puig, 1981, p. 210 i apèndix final) veient que s'estava fracassant a tot el país, la qual cosa el va paraitzar en els seus moviments.

Potser no confiava prou en els seus correligionaris de la província i la seva capacitat de resposta, com indica Àngel Duarte (2000, p. 91). De fet hi havia una dialèctica contradictòria entre la minoria republicana benèvola a les Corts i els republicans —intransigents— més de base. Personalment crec que un republicà benèvol i transigent com Sunyer no va poder suportar la pressió del revolucionari tal com s'havia començat feia tan sols dos dies. Segons Conrad Roure, Sunyer va rebre de la minoria republicana a les Corts de Madrid una carta —no documentada— amb ordres o consells (Roure, 1994, p. 128) que molt probablement li suggeririen que renunciés a la seva crida. L'anada a la Jonquera, teòricament per rebre reforços, no va ser altra cosa que un replegament, un fer-se enrere?

A la Jonquera reberen la notícia de l'heroica resistència de Caimó i els seus a la Bisbal. Això pogué animar les tropes de la Jonquera. Tot l'Empordà estava sota control republicà, i la victòria encara era possible (6/7 d'octubre). La pregunta a desvelar és per què no va assetjar les posicions de Figueres i Olot amb Ametller? El tomb ja estava fet. Pel que sembla un desencisat Sunyer podria haver encaixat malament la detenció, que no va saber evitar, de Pere Caimó. Calculem que entre el 6 i el 7 d'octubre Sunyer es va convèncer de la inutilitat de la seva campanya i quan el 8 d'octubre rep ordres del general Crespo amb ofertes d'indult (Clara, 1973, p. 49-52) va decidir-se a dissoldre i llicenciar la seva partida. Devia sospesar com evitar represàlies i un innecessari vessament de sang. Aquí és on Carles Rahola recalca la figura d'un pacifista perquè "no foren veremes de sang". Les milícies es dissolgueren, no sense fortes protestes dels seus homes, el 9 d'octubre. La veritat, però, és que la "rendició" (Roure, 1994, p. 128) no dona senyals del qui fins feia ben pocs dies havia exercit un paper de revolucionari, sinó que més aviat sembla la d'un col·laborador de les autoritats de Figueres.

El castell de Sant Ferran s'havia convertit en una fortalesa inexpugnable? Això podria haver estat el motiu de la inicial desconfiança de Sunyer? S'havia proposat arribar realment a Girona i vèncer? Tot plegat el devia portar a creure que eren plans extremadament agosarats, i més tenint en compte les forces de què ell disposava, poc disciplinades, poc armades i sense artilleria. Ho veiem plausible. Potser Sunyer no va tenir la confiança necessària en les altres partides gironines que a continuació veurem lluitant a mort. A més tampoc aprofità —i li hauria anat prou bé— la petició de col·laboració que li oferí

des de Barcelona Adolfo Joarizti amb 400 homes. Aquests no s'internaren cap a Ripoll perquè no tenien notícies de Sunyer, que ja preparava la dissolució de les seves forces (Roure, 1994, p. 103).

El mateix 10 d'octubre al Parlament a Madrid el general Prim va explicar la seva versió dels fets. Primer va rebaixar la partida de Sunyer a 1.500 homes i, després, donà per fet que l'exèrcit governamental els havia derrotat afegint a més que foren els seus homes els que es revoltaren contra els seus propis dirigents (quan en realitat volien lluitar contra els governamentals); va afegir aquest motiu com a explicació de la *fugida* de 300 capitosts via el Pertús cap a França. No parlà del foc de la Bisbal i proclamà, finalment, que la principal partida a Girona estava completament dissolta. En definitiva, el tema a Girona estava sota control. S'hi anaven sumant les mentides i els enganys a Madrid.

El company federal Josep Toribi d'Ametller va mostrar-se totalment divergent amb Sunyer (Puig, 1981, p. 210 i apèndix final), a qui retreu les indecisions però no li discuteix el lideratge. Diu d'ell que entrà en pànic a causa de la manca de confiança en el partit i fent d'antuvi una anàlisi pessimista del possible desenllaç dels aixecaments a tot el país. Sí, no estava gaire allunyat dels fets i no era una lectura equivocada, però Ametller es queixa amargament d'aquella actitud que ho condemnava tot al fracàs des de bon principi. Ametller remarca com a principal error la manca de coordinació, prudència i fermesa en la presa de decisions dins del Partit Republicà Federal gironí (tal com diu Josep Clara).

Sunyer s'exilià a França amb uns quants amics. Els van enviar a Tours, des d'on publicarà un manifest en què es justifica però explica molt poc les seves decisions. En l'opuscle de Tours sembla que buscà l'absolució del general Prim. La resta és com a mínim dubtós, en paraules de Pere Caimó. Sunyer havia admès d'entrada el dret a la insurrecció, però considerà a la declaració a Tours que "*La guerra es un miserable recurso... la agitación frenética, las barricadas, los disparos, incendios y los asesinatos siempre benefician más al gobierno que a nosotros*" (Clara, 1973, p. 32). En el *Manifiesto a los ampurdaneses*⁸ va assenyalar que "*con la violencia es imposible que conquistemos jamás para la República Federal a las clases ricas, pero ellas...o gran parte se vendrán a nosotros el día que probemos que la República es paz, justicia y orden*".

Sunyer va fer la primera proclama, però alguns han dit que en el fons va ser una pura i simple maniobra de prestigi personal dins el Partit Republicà gironí (evidentment això no ho comenta en el manifest de Tours). Tot plegat

⁸ Suplemento de *La Discusión*, p. 31 (31 d'octubre 1869). Citat per Clara, 1986, p. 210.

dona peu a veure-ho d'una manera tèrbola. Qui sap si estava en connivència amb les autoritats de Girona com alguns han dit (per això a Girona l'exèrcit tingué la seguretat de llançar d'entrada les seves tropes contra la Bisbal).

Segons Carles Rahola (1932, p. 114 i ss.), admirador de tots els federals, en aquest cas no en fa excepció, fins i tot va saber treure'n una anàlisi positiu considerant-lo com un heroi impecable, un home de seny i pacifista. Recalca, però, com a motiu de l'actuació de Sunyer la feblesa d'aquells milicians, veremadors mal o gens armats, allistats a correuita, sense formació, ni artilleria, recursos o altres pertinences.

Com diu Caimó, encara avui en tenim una valoració com a mínim contradictòria. Per una banda va cridar a les armes i actuà com un abrandat dirigent de tots aquells que no vacil·laren a córrer mal armats cap als camins de la llibertat; d'altra banda, però, tenim l'opinió ben considerada de C.A.M. Hennesy (1966, p. 121) que Sunyer i Capdevila va ser dels pocs alçats al país que va tenir una visió lúcida en la seva actuació ja que va entendre que els federals tenien més a guanyar amb una oposició lleial al Parlament que no a través d'un alçament armat. Va ser això el que deia la carta de la minoria republicana des de Madrid en què se li demanava seny i evitar provocacions? No ens consta cap document per aclarir-ho del tot. Però el que és un fet és com les gastava el ministre Sagasta a les províncies (provocar, perseguir i aniquilar els republicans). Ho feia sense tenir en compte el que s'havia aprovat a les Corts quatre mesos abans, una Constitució democràtica, sí, però que en realitat era nul·la: un engany.

E. Sunyer el 1872 tornaria a ser escollit diputat per Girona. Intentà novament una revolta contra les quintes i durant la Primera República, diputat per Figueres, Pi i Margall el va nomenar ministre d'Ultramar. Durant la revolta cantonal prengué una actitud discutidament conciliadora enfront de la resistencial (Hennesy, 1966, p. 219-220).

3.2. Pere Caimó i el Baix Empordà

Pere Caimó i Bascós (Sant Feliu de Guíxols, 1819-1878) de jove estigué un temps a Cuba, d'on va tornar el 1853. L'any següent, en la revolució de 1854, ja el trobem com a capità de la milícia nacional. Dos anys després va combatre contra la reacció de Leopold O'Donnell, per la qual cosa fou encausat el 1859 i empresonat per la seva participació en diferents conspiracions contra el regnat d'Isabel II (1867). Quan esclatà la Gloriosa ben aviat el trobem a Girona dirigint un escamot armat, participa en la Junta

Revolucionària de Girona i aviat fou escollit batlle per la seva població natal. Caimó era membre del Partit Republicà Democràtic Federal i el gener de 1869, amb 20.000 vots, va ser escollit diputat pel districte del Baix Empordà.

El foc de la Bisbal

El dia 2 d'octubre de 1869 va rebre un avís de Sunyer i Capdevila indicant-li les seves intencions, perquè aquell dia no es van poder veure (Caimó 1870, p. 9)⁹ i li indicà que concentrés totes les forces possibles de la comarca a la Bisbal. La nit del diumenge 3 d'octubre Caimó va començar a actuar a Sant Feliu de Guíxols en ocupar el convent abandonat (sorprenent un piquet de carrabiners), l'Ajuntament i els accessos a la població. Assaltaren dos guardacostes al port requisant l'armament que tenien (carabines, pistoles, cartutxos...); en sortir el sol tocarien a generala sota la consigna de "visca la República Federal". Va emetre escrits per una junta revolucionària interina que serviren per recollir de manera voluntària més de 5.000 pessetes i armes de tota mena entre la població, a més de dues peces d'artilleria (i tres d'inservibles). Malgrat tot només estaven armats una quarta part dels allistats. No hi hagué robatoris ni incendis ni assassinats, tal com advertien els progressistes (alguns fugirien a Girona), no va caldre advertir ningú del que no calia fer (a diferència de Sunyer i Capdevila). Els ànims eren elevats, tot era ordre, fraternitat i bé comú.

A Castell d'Aro sumaren uns quatre-cents homes completament armats. Al migdia arribaren a Calonge,¹⁰ on es trobaren amb gent de Palamós (dos canons, fusells i molta munició del port), Cassà, Llagostera i Fanals (Caimó, 1870, p. 14). Després es dirigiren a Palafrugell, on aplegaren més homes. Habitualment nomenaven una junta revolucionària per localitat, proclamaven la República Federal, es recollien armes i diners a través de comissions.¹¹ Segons Carles Rahola eren republicans que procedien de la Selva i el Baix Empordà, molts d'ells eren obrers surotapers que abandonaven la feina per

⁹ Sunyer volia entrevistar-se amb ell a Girona, però l'avís li arribà tard i a més Caimó corria perill que el detinguessin a aquesta ciutat.

¹⁰ Allí també s'hi sumà tot el consistori. Vegeu l'acta de sessions de l'Ajuntament del 11 d'octubre 1869, Arxiu Comarcal del Baix Empordà.

¹¹ "Del 2 al 3 d'oct. es tocà a sometent tota la nit i el mati... tots els federals es sentiren cridats i es trobaren a la Casa del poble... qui amb escopeta qui sense... s'anomenà una junta revolucionària i una comissió per reunir diners... els més hàbils i millor armats se'n anaren a la Bisbal el 3 d'octubre per la tarda per unir-se amb altres comarcans" (Torroella i Plaja, 1939, p. 154-155).

combatre (Rahola, 1932, p. 19). Segons aquest autor calcula en uns tres mil milicians quan van arribar a la Bisbal el mateix 3 d'octubre a les deu de la nit. Fins l'endemà obtingueren més adhesions de gent de la comarca (Pals, Torroella i Begur) i dels voltants de la vila de la Bisbal. No tothom anava armat, continuaven mancant armes i munició. Pere Caimó dona la xifra de tots els homes armats amb fusell o escopeta (caça): 2.800 (Caimó, 1870, p. 18-19; *Crónica...*, 1869, p. 6-8). Un testimoni rebaixa la xifra d'homes realment armats a 2.000 (van abandonar els que no hi anaven) mentre es continuà buscant armament als pobles veïns. La ciutat estava aïllada (sense premsa) i continuava recollint diners també entre els majors contribuents (3.000 duros), alguns dels quals fugiren de la població (*Crónica...*, 1869, p. 8-10).

Mentrestant Caimó (4 octubre) fou elegit president de la junta del districte i comandant en cap de totes les forces reunides. La Junta Revolucionària (ajuntament abolit) ordenà el nomenament de caps i oficials dels batallons i Pere Caimó fou designat comandant en cap i Miquel Matas (Palamós), vicepresident. Més o menys hi havia càrrecs per cadascun dels pobles participants (Torroella i Plaja, 1939, p. 155; *Crónica...*, 1869, p. 4). Es proclamà la República Federal i es començà a recollir armament i munició. S'encerclà la ciutat i van anar arribant homes de la comarca que rebran allotjament a les cases particulars —part de la població havia fugit.

Segons el pla previst en el manifest de Sunyer (Romero, 1980, p. 95-97) l'objectiu clau era convergir totes les tropes per rendir la capital de província. Per aquest fet Caimó el 4 d'octubre va fer saber a Sunyer i Capdevila les forces amb què comptava i tota la nova situació, esperava noves ordres: anar cap a Girona. Malauradament aquestes mai arribarien, i com a resposta se li digué que esperessin dos dies i que aleshores ja se li indicaria el nou moviment. Aquí és on Caimó comença a calibrar —*a posteriori*— que una tardança com aquella podia engegar-ho tot a rodar (Caimó, 1870, p. 22). Sunyer en 24 hores va dubtar. Malgrat tot aquell es reafirmà entre els seus que tenien tot el dret a usar la força i manà recollir a les poblacions fons per mantenir les forces i l'armament.

El 5 d'octubre el comandant general de la província, Romualdo Crespo, va decidir actuar per restablir l'ordre públic i proclamà l'estat de guerra. Tot insurrecte o col·laborador seria sotmès a consell de guerra.¹² Malgrat que les

¹² *Boletín Oficial Extraordinario de la Provincia de Gerona. Són mesures destinades a combatre la insurrecció. Citat per Josep Clara, 1973, p. 49-52.*

casernes de la província no tenien prou reforços, Crespo decidí preparar un cos d'exèrcit per fer front al focus de la Bisbal quan en realitat hi havia tres zones alçades. És interessant indicar que a Girona només s'hi van quedar dues companyies del Regiment de la Reina i un batalló de voluntaris reialistes (300 progressistes). Crespo apostava fort, les autoritats potser actuaven temeràriament deixant la ciutat de Girona desprotegida? Potser sabien que l'Alt Empordà romandria inactiu? Comptaven que aviat rebrien reforços de Barcelona (la Selva inactiva)? El govern militar de Girona va decidir córrer el risc, ja que no temia els republicans de la ciutat ni les altres partides armades de la província. Van pensar que la Bisbal era el focus revolucionari més perillós, el cor de la rebel·lió. També van creure que podrien anul·lar-lo amb relativa facilitat (Caimó, 1870, p. 22-23).

Les notícies d'aquells preparatius aviat arribaren a la Bisbal. Immediatament els homes de Caimó van decidir fer-se forts i aixecaren barricades als principals carrers. Es feren obres de defensa i fortificació la nit del 5 al 6 d'octubre al voltant de la població traient llums fora de les cases.¹³ La ciutat no era de fàcil defensar. Hi havia moltes entrades possibles, però de pressa i corrents es tapiaren carrers i s'alçaren barricades: llambordes, taulons, bigues, terra, llenya, palla, mobles vells... Es protegiren finestres i balcons amb matalassos i es disposaren els canons d'artilleria de manera estratègica a les entrades principals (*Crónica...*, 1869, p. 12-13).¹⁴ Van preparar-se per a una confrontació armada que potser seria inesperada pel general Crespo.

Caimó, mentrestant, continuava esperant ordres de Sunyer. A través d'homes de la seva absoluta confiança havia demanat a Sunyer que avancés cap a la Bisbal a fi de copar (Caimó, 1870, p. 26; Rahola, 1932, p. 22-23) amb les seves forces les del general Crespo, fer una pinça. L'altra possibilitat, que Caimó no preveïé, hauria estat donar ordres de suport a la Bisbal amb les tropes d'Ametller. Sunyer va restar mut i deixà la Bisbal i els seus coreligionaris a la seva sort. Caimó en el seu opuscle (1870) dubta de Sunyer i Capdevila pel fet que aquest no va donar senyals de vida ni es va moure de la Jonquera, on teòricament s'estava armant. Calculava

¹³ Caimó (1933, p. 24-25) va fer cas d'un suís de Lugano ("el ingeniero") anomenat Francesco Ra-daelli, que dugué la direcció de la fortificació de la ciutat. Hi tenia experiència i Caimó ja havia pensat a fer-ho. Ho corrobora un testimoni imparcial (*Crónica...*, 1869, p. 13-14).

¹⁴ Les barricades principals eren a la carretera de Girona/Oest, la de Marina/Palamós i el carrer Nou/Est.

les forces d'aquest en 4.000 homes, però sobretot considerà que un dels errors greus de Sunyer va ser el fet de no haver anat fins a Bàscara — recurrent tots el pobles de l'Alt Empordà—, on hauria trobat un suport més ferm. Sabia que hi havia un entusiasme indescriptible pel federalisme. Podria haver reunit entre 7.000 i 8.000 homes? Potser Caimó era un xic agosarat, però no sabem fins a quin punt hauria donat resultat. Potser l'animositat proverbial de Caimó creia que els vots republicans (més de 80.000) equivaldrien a lluitadors federals disposats a totes? Això ni de bon tros era així. Es palesava una clara improvisació. Caimó (1870, p. 22) no va entrar a criticar l'actitud de Sunyer, però deixa interrogants, ombres, i parla d'una actitud com a mínim contradictòria.

Així arribà el 6 d'octubre quan a les quatre de la tarda van aparèixer per l'est de la Bisbal, la part alta de la població, les tropes governamentals del brigadier general Crespo. Les dades oficials contrastades estimen les següents xifres d'aquell cos armat: una columna composta per un batalló de Navarra, quatre companyies del regiment de la Reina, tres companyies de carrabiners, una secció de llancers (i 12 guàrdies civils a cavall) i dues peces d'artilleria de muntanya. Serien uns 1.200 homes d'infanteria, uns 35 cavalls i moltes eines per derruir cases (*Crònica...*, 1869, p. 15). L'objectiu era entrar a la ciutat sense complicacions (allò que Prim anomenava un passeig) Volien impedir que les tropes republicanes no poguessin avançar, esfondrant així tot el moviment a la província.

A un quart de cinc de la tarda, les tropes governamentals decidiren entrar pel carrer del Pedró paral·lel al riu Daró (sud de la ciutat) pensant que seria un flanc descobert. Un error. Resultà un atac infructuós i allí reberen les primeres baixes. A dos quarts atacaren amb totes les seves forces la vila pel flanc est (carretera de Palamós/carrer Nou). Creien que des de la part alta de la població seria més fàcil l'ocupació. Però en els dos casos foren rebutjades les escomeses de cavalleria i infanteria. Les dues barricades del carrer Nou i la carretera amb peces d'artilleria foren molt útils però també ho foren uns tiradors que des dels balcons, finestres i terrats respongueren amb eficiència (foc creuat). Sota el crit de "nois, foc!" les tropes republicanes es defensaren aferrissadament, foren punyents i imbatibles fins a obligar a retrocedir primer la cavalleria i, després, la infanteria que venien amb presses. Se sentien els crits de "visca la República Federal!" enmig d'esclats aixordadors. Mentrestant els soldats protegint-se del foc havien entrat a les primeres cases del poble i en plena frustració robaren, violaren i mataren civils indefensos (gent gran).

Les ordres del brigadier Crespo d'avançar a tota costa no foren suficients i la contesa hauria de prolongar-se (Rahola, 1932, p. 23-24). Les tropes governamentals havien perdut una peça d'artilleria amb els seus homes i la cavalleria va decidir retirar-se. Les barricades del carrer Nou es mostraren fermes, els republicans se sentien segurs i ja albiraven la victòria cap a mitja tarda.

Quan havien passat un parell d'hores de forta lluita aleshores semblà que s'aturava el foc i es volgué establir un moment de treva. Tot i així alguns republicans ja saltaven la barricada per continuar perseguint l'enemic pensant-se que es rendia o eren homes morts. Alguns soldats semblà que volien desertar però els oficials amenaçaven amb represàlies però ni així se'n sortien. En aquella situació desesperada van demanar l'alto el foc (segons Caimó), i la resposta republicana fou la mateixa. Malgrat tot ja hi havia enfrontaments cos a cos a la carretera en què republicans van tenir les de perdre. Des dels edificis demanaven la rendició, si no continuarien disparant. Aquí és on apareix el capità Cancér que demanà parlar amb el cap dels republicans —potser van interpretar que la bandera republicana de color blanc volia indicar l'alto el foc—. A les sis de la tarda per un quart d'hora s'aturaren les hostilitats però els dos bàndols esperaven la rendició de l'altre (*Crónica...*, 1869, p. 16-17).

Un parany a Pere Caimó

Probablement fou el brigadier Romualdo Crespo qui ideà un estratagema. Envià el capità Manuel Cancér per convèncer Pere Caimó d'establir un diàleg i arribar a un acord. Caimó s'hi atansà per conversar-hi i sense por va saltar la barricada. El capità li manifestà voler resoldre el conflicte, Caimó li digué que rendissin les armes si volia acabar la lluita i el capità s'hi negà. Quan Caimó ja marxava el capità li proposà d'anar a veure Romualdo Crespo. Els acompanyants que protegien Caimó l'advertiren que era un engany. Ell dubtava, però Cancér amb la mà al pit digué: "*Puede Vd. venir conmigo sin ningun recelo; bajo palabra de honor respondo de su seguridad con mi cabeza*" (Caimó, 1870, p. 31-33). Aleshores Caimó, en un sentiment humanitari cregué en l'honor de l'exèrcit espanyol, i va decidir que les seves tropes ni el seguissin ni fessin foc. Van anar una mica més enllà de les últimes cases de la carretera i allí trobaren el brigadier Crespo. Aquest preguntà: "*Quien era y qué queria... El capitán respondiolo apresuradamente: que yo era el jefe de los republicanos de La Bisbal que había*

solicitado permiso para hablar con el brigadier y que en virtud de mi petición [Caimó] me conducía a su presencia” (Caimó, 1870, p. 31-35). Caimó negà aquestes afirmacions i digué que allà estava perquè l’havien cridat i el capità Manuel Cancér li ho havia suplicat, refiant-se de la seva paraula d’honor. Crespo preguntà què pretenia Caimó i ell respongué: “*Que rindan Vds. las armas... Con gran cólera, real o aparente, exclamó el brigadier: Pícaro, bribón, cállese V. inmediatamente, si no le mando fusilar*”. Van desarmar-lo i insultar, ell no pogué més i s’atansà al mig de la carretera i cridà: “Foc, que ens han enganyat!” (Caimó, 1870, p. 34-35; *Crónica...*, 1869 p. 17). Aleshores va continuar la lluita, que no s’havia aturat del tot perquè els governamentals anaven prenent posicions avançades i van voler desarmar els homes que intentaven seguir Caimó. Algun no es deixà prendre l’arma i fou mort per l’esquena, això és el que va fer continuar el combat —per autodefensa, segons Caimó, i no per indisciplina dels seus homes, com se’l va acusar després—. Els oficials governamentals digueren després que fou a l’inrevés, que els republicans havien continuat el foc indiscriminadament durant l’alto el foc (Caimó, 1870, p. 36-38). L’oficialitat va ometre, a més, els assassinats, robatoris i violacions que la tropa va perpetrar a les cases dels afores en plena revenja. La premsa va jugar a la desinformació dient que els soldats havien entrat a la Bisbal (*Crónica...*, 1869, p. 18).

Caimó havia caigut en un bon parany. Temps després i de manera agra relatà que es va equivocar amb l’oficialitat de l’exèrcit espanyol, que no era ni noble ni assenyada, creu que va pecar de bona fe i que la impossibilitat d’entrar a la ciutat els faria rendir les armes. Doncs allà mateix un consell de guerra verbal volia matar-lo, però el van empresonar. Crespo no volia assumir el que es preparava: un assassinat.

Cap a les nou de la nit el general Romualdo Crespo donava ordres de retirada sigil·losa amb força baixes (i ferits), deixant pics, pales o morters i amb la cua entre cames. Això sí, s’endugueren presoner Pere Caimó sota constants amenaces de mort. De camí cap a Torroella tota l’estona patien per un atac enemic. Sembla que volien anar cap al castell de Figueres, però rectificaren i se’n tornaren a Girona —hi van arribar a les cinc de la tarda— perquè es van assabentar que la ciutat estava en calma. Van deixar un rastre de devastació per cases i pobles que trobaren, la qual cosa indignà Caimó, puix allò no quedaria anotat enlloc. Hi ha qui afirma que si els haguessin perseguit coordinadament haurien arribat a dispersar-los i aconseguir-ne l’aniquilació completa (*Crónica...*, 1869, p. 19).

Cap escamot republicà s’interposà per aquell camí de retorn, per bé que

grups de voluntaris de la Bisbal volien anar-lo a rescatar. Que decidís que hauria estat plantar cara a aquell exèrcit que es batia en retirada esbufegant i desmoralitzat. Si ho haguessin fet, que feble hauria quedat la ciutat de Girona. Sunyer i Capdevila podria haver capgirat la situació si hagués intervingut, però ja feia dos dies que estava aturat a la Jonquera. Havia renunciat ajudar la Bisbal, però també va perdre Girona, la clau prevista. La victòria republicana a partir del 8 d'octubre ja no seria possible.

Caimó afirmà que els governamentals tingueren 18 baixes (altres fonts, un capità governamental, parla de 150) i uns 60 ferits mentre que els republicans tingueren tres morts i cinc ferits (Caimó, 1870, p. 43-44; Rahola, 1932, p. 28-34; *Crònica...*, 1869, p. 20).¹⁵

Arran de la pèrdua del líder (amb possible afusellament), la inacció de Sunyer i Capdevila, però el temor a una revenja de Crespo amb l'anunci de l'arribada de reforços a Sils des de Barcelona va fer que les milícies de la Llibertat a la Bisbal es dispersessin el 9 d'octubre. Uns s'amagaren, d'altres s'endinsarien a les Gavarres i els més implicats s'exiliaren. Deixaren la Bisbal buida de gent (dones i nens) però també hi descuidaren molt d'armament. Cal remarcar que no hi va haver-hi saqueig enlloc (*Crònica...*, 1869, p. 21 i 23). El brigadier Crespo va entrar a la Bisbal el 10 d'octubre i l'ocupà sense resistència (Lloberas, 1969, p. 191).

3.3. Josep Toribi d'Ametller: Banyoles i Olot

Josep Toribi d'Ametller (1842-1873), nat a Banyoles, pertanyia a una de les famílies més assenyalades de la població. Entre els seus familiars hi trobaríem lluitadors de les guerres napoleòniques, revolucionaris liberals, doctors, generals, compositors, escriptors, etc. Ell optà pels estudis de dret i s'apassionà per la poesia romàntica i la política (història de la república romana, la Revolució anglesa i la francesa). L'indignaven les arbitrarietats del poder i va començar als divuit anys a creure en la regeneració de la pàtria. Va organitzar el nucli del Partit Republicà Federal al Pla de l'Estany l'any 1866 i en seria el principal impulsor. El 1867 conspirà contra la monarquia i va haver de fugir del país. L'any següent formà una junta revolucionària secreta amb Pere Caimó per proclamar la República Federal (Rahola, 1932, p. 53-55).

¹⁵ Cal afegir-hi cinc morts, que era gent gran que vivia fora del recinte fortificat. Confirmat a Lloberas, 1869, p. 190.

Ametller en seria secretari i feren reunions a ca seva. Malgrat el secretisme, Pere Caimó acabà a la presó.

El setembre de 1868 va formar part de la Junta Revolucionària de Girona com a secretari i per assegurar el cop amb un dia va aplegar tropes a Banyoles i Tortellà i les portà a Girona. Allí proclamaren amb l'eufòria del moment el crit de "visca la República Federal!". No és d'estranyar que en les eleccions a diputats a Corts el 1869 fos elegit amb més de 20.000 vots.

A principis d'octubre de 1869 com Caimó va rebre la crida de Sunyer i Capdevila el 3 d'octubre. Aquest fet encetà l'alçament republicà al sector de la muntanya. Dels tres que es van produir aquests va ser el de més llarga durada i força. Val a dir, però, que els líders no van establir cap mena de contacte directe perquè ho consideraren perillós i contraproduent (?). Ametller el 3 d'octubre tenia 800 homes armats de Salt, Banyoles i Tortellà —on el batlle aportà molta gent—. També va contactar amb Joan Déu (Olot). El territori era excel·lent per a una guerra de guerrilla i disposava d'una forta implantació del Partit Republicà. Era gent prou valenta, perquè els carlins també tenien presència a la zona. Besalú era una plaça progressista, malgrat tot, allí van establir-hi una junta administrativa que centralitzava tot el moviment i els seus recursos.

Joan Déu (Olot, 1835-1919) era un fervent republicà (Rahola, 1932, p. 57) que abans del destronament d'Isabel II ja conspirava amb en Prim i el general Pierrad. Comptava amb l'ajuda del Partit Republicà Federal d'Olot del qual va ser escollit president del comitè local i comarcal. Home de temperament revolucionari, aportà un fort compromís amb la insurrecció i en dos dies sumaren un total de 900 homes.

Malgrat la rapidesa de moviments Sunyer i Capdevila ni va donar pautes d'acció ni va dir què s'havia de fer a la muntanya (Puig, 1981, p. 102), tampoc quan es faria la marxa cap a Girona. De fet Ametller i Déu no van tenir cap contacte directe amb Sunyer, només van obtenir informacions indirectes del comitè provincial del partit i d'alguns amics de Figueres. Malgrat tot, la detenció de Caimó, la seva lluita aferrissada i l'exili de Sunyer i Capdevila no van fer enrere aquells republicans que van decidir continuar l'acció com s'havien promès.

Déu entrà de nit a Olot, atacà fermament i aconseguí apoderar-se de la vila. Les forces governamentals (infanteria i carrabiners) es replegaren a la caserna de la població, des de la qual es defensaren fins a la matinada. En plena lluita, Déu va rebre de la Junta Revolucionària una comunicació que li ordenava aturar el foc puix només ell i els seus homes continuaven la lluita

a tota la província. Li van suggerir que gestionés un final honorós i així va ser.

L'11 d'octubre de 1869 es pactà una capitulació (Rahola, 1932, p. 197) entre el tinent comandant de les forces governamentals d'Olot, Josep Toribi d'Ametller, i Joan Déu. Els voluntaris republicans decidien dissoldre's alhora que es reconeixia la llibertat i seguretat per a tots els revoltats inclosos els dirigents. Aquest darrer detall no es va respectar. Ametller i Déu foren cercats per empresonar-los i condemnar-los a mort. Havia estat un altre engany politicomilitar de l'Estat espanyol.

Lamentablement els millors defensors del republicanisme van resistir fins a l'últim moment, però el seu coratge i entusiasme no es corresponia amb el sentit de la realitat. Foren uns entregats militants però mancats de maduresa, uns idealistes abrandats sense programa ni visió política. Van ser uns rebels en una societat dominada pel conservadorisme i la reacció (Puig, 1981, p. 203 i apèndix, p. 207). Més endavant Ametller afirmà que tot plegat li servi d'aprenentatge però que alhora estava satisfet de la seva lleialtat a un partit honrat i gran de mires. Bandejava les crítiques que estaven per venir.

3.4. Girona i altres contrades

Què va succeir a Girona?, es pregunta Caimó (1870, p. 22). Doncs que els seus republicans anaren a afegir-se als insurrectes i d'altres van romandre esporuguits a casa seva, mentre els progressistes els insultaven brutalment —molts d'ells provenien de la mateixa província tot fugint—. El mateix va passar amb el Comitè Republicà Federal, que no va tornar a reunir-se d'ençà dels aixecaments. De tot això s'explica en bona part el fracàs revolucionari a la província.

Avui interpretem que aquesta situació palesava la feblesa del Partit Federal, que no estava ni madur ni cohesionat, i que el manifest del 3 d'octubre de Sunyer i Capdevila fou massa precipitat. Lluís M. de Puig (1981, p. 201-202) apunta la divisió interna del partit entre partidaris o no de la revolució. En aquesta situació el líder Sunyer i Capdevila va voler fer-se'n capdavanter i només inicià el moviment.

Girona amb 15.000 habitants no era un focus industrial on arrelés fortament el republicanisme, bàsicament era un centre eclesial, administratiu i militar, tal com explica Josep Clara (1973, p. 39-40). A les eleccions de gener (1869) havien guanyat les candidatures carlina i monàrquica (els republicans representaren un terç dels vots) i a les eleccions municipals (desembre 1868) els republicans havien estat derrotats (a diferència de

Barcelona, Tarragona i Lleida). Els reaccionaris, monàrquics i progressistes hi predominaven, els republicans eren una minoria que a més en aquells dies estaria prou vigilada i controlada. Segons Josep Toribi d'Ametller (Puig, 1981, apèndix I) els militars es van preocupar que no triomfés el republicanisme. Sembla que Sunyer i Capdevila va donar ordres que el comitè i els republicans gironins no abandonessin la ciutat,¹⁶ ara bé, aquest comitè actuà de manera doble: de vegades ajudant a revoltar pobles i d'altres proposant pactes de no-agressió. Sembla que el president del comitè establí converses amb el governador civil per evitar l'atac a la Bisbal i després va demanar clemència.

El Comitè Republicà Federal de Girona no va enviar —perquè no el tenia— cap líder destacat a Sils, on havien de reunir-se els revoltats de la Selva (Vidreres, Tossa, Salt, Fornells, Caldes i Santa Coloma de Farners). El comitè de Santa Coloma va rebre l'ordre d'actuar. L'objectiu estratègic era inutilitzar les comunicacions, especialment fèrries, amb Barcelona, d'on s'esperava una segura arribada de reforços governamentals. Però el comitè de Santa Coloma va donar ordres de retorn ràpides als seus homes, no van esperar l'arribada de la resta de poblacions. Aquestes, en no trobar ningú, també es dispersaren. Això i la manca de lideratge, com hem dit, van portar al complet fracàs de la revolució en un punt tan important com la Selva. Alguns homes se'n van anar a cercar la partida d'Ametller (Salt) i d'altres (Fornells i Tossa), la de Caimó (Caimó, 1870, p. 20). Sabem poc què va passar exactament als comitès de Girona i Santa Coloma perquè actuessin d'aquesta manera tan poc decidida si ho comparem amb les zones alçades.¹⁷

A Verges es reuniren uns 300 republicans, tots armats, amb un cap, Lluís Albert. Aquest, el dia 5 d'octubre, va rebre un comunicat de Caimó on li indicava la importància de la seva posició i li demanà que s'hi mantingués. Què succeí amb aquella partida? El governador de Girona i un republicà falsari van fer córrer notícies amb les quals aconseguiren convèncer els de Verges que abandonessin la seva actitud i tornessin a les seves llars. Entre els republicans aquest fet es prengué, posteriorment, com una autèntica traïció. Novament un altre engany del qual prou que es plany Pere Caimó (Caimó, 1870, p. 21).

¹⁶ Article de Josep Prats al *Boletín Republicano federal de la Provincia de Gerona*, núm. 36, p. 2-3.

¹⁷ Vegeu *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 2017, "La Revolució de Setembre de 1868 a les comarques de Girona". Ja hi vaig indicar la poca activitat i iniciativa política d'aquesta comarca.

4. REPRESSIÓ, RESSÒ I POLÈMICA

L'aixecament federal no va continuar a la Bisbal més enllà del 9 d'octubre quan es dissolgueren les forces, igual que la partida de Sunyer i Capdevila. Ja hem indicat que malgrat signar la capitulació a Olot (10/X) i constar el respecte per la vida de tothom (líders inclosos) van anar a buscar Ametller a casa seva per empresonar-lo a Girona. Igual que Caimó, foren condemnats a mort. Els tres diputats gironins foren declarats responsables dels aixecaments federals i de tots els estralls provocats. Havia començat la revenja.

A partir del 13 d'octubre els caps progressistes (Girona) malgrat haver aconseguit salvaguardar el principi d'autoritat i haver posat fi a la insurrecció tingueren ganes de perseguir, empresonar, afusellar, guillotinar, fer sang. Les presons de Girona s'ompliren de republicans (Caimó, 1870, p. 56-57), alguns caçats amb gos i escopeta. Un subcomissari progressista, Juanito Dalmau, portava a terme la tasca amb veritable maldat. Es realitzaren "consells de guerra dia i nit" a homes que lligats amb una corda i en fila arribaven a la ciutat. Era l'odi al Partit Republicà, la reacció.

De fet aquesta animadversió a tot el que fos republicà era el que havia provocat la confrontació armada. La repressió sobre els republicans va arribar a tots els càrrecs oficials i municipals. Fins i tot hi hagué serenos i campaners que foren expulsats de la seva feina per republicans.¹⁸ Els federals perdien els seus líders, però de manera immediata quedaren desacreditats políticament (Corts a Madrid) per revoltosos i revolucionaris. Els comitès locals, clubs i ateneus republicans restaren prohibits i endeutats fins al coll per l'esforç realitzat. Prou els costaria sobreviure com a tendència política. També greu va resultar la clausura de la seva premsa, que havia durat un any i ara perdien tota capacitat de difusió (*El Ampurdanés*, *La República* i molts d'altres) (Romero, 1980, p. 81-82). La reacció també es dirigí al camp de la iconografia republicana. Banderes, barrets, triangles i altres emblemes desaparegueren dels teatres, casinos, cafès, sales de ball i indrets públics.

La condemna de Caimó malgrat que la sentència va reconèixer l'intent de diàleg, no li va servir d'entrada per obtenir cap mena de clemència: pena

¹⁸ Arxiu Municipal de Calonge, Actes de l'Ajuntament 1868-1872. Sessió del 14 de novembre de 1869. De fet si no s'exiliaven s'amagaven, però no se'ls acudia de recuperar els seus càrrecs. A Calonge el 10 d'octubre aclamaren un nou ajuntament sota supervisió d'un tinent de goleta amb poders del capità general de Catalunya. Les noves autoritats feren fora el vocal de la Junta de Beneficència per haver animat el jovent a haver anat a la Bisbal i no acceptar la Constitució.

de mort. Ell prengué el veredict amb enteresa i fredor (Rahola, 1932, p. 32). Els oficials que portaven la causa van entrar en confusió en adonar-se que calia el permís de les Corts (article 56) per poder fer efectiva una sentència sobre persones aforades.

Fou un oncle d'Ametller qui anà a Madrid a entrevistar-se amb el general Prim, amb qui eren coneguts. Aquest va commutar-los les penes de mort per la d'exili. D'aquesta manera, després d'estar-se a la presó de Girona incomunicats, aconseguiren un indult. Durant aquells dies van córrer històries que deien que en lloc de ser afusellats anirien a Filipines, a Fernando Poo o les Canàries. Simplement van anar al lloc més proper, França, igual que Sunyer. Aquest fou condemnat a mort en rebel·lia, però el 1870 fou indultat pel nou rei Amadeu I, i recuperà l'escó que tenia al parlament. Certament una rehabilitació prou ràpida.

El cas de Joan Déu resultà especialment dramàtic no solament perquè el perseguia la guàrdia civil sinó perquè per aquells dies la seva dona havia donat a llum un fill cec i ella va morir en el part. Un bon daltabaix, però no per això com a exiliat va deixar d'ajudar els seus en molts aspectes, fins i tot gastant-se tots els seus estalvis.

Els fets de la Bisbal tingueren molt ressò a la premsa de l'època però amb moltes tergiversacions. El govern hi va voler veure una gran conspiració revolucionària amb un pla combinat i preconcebut, però Caimó (1870, p. 57) és el primer a afirmar que "*nada de eso hubo*". Van actuar per moments i no va haver-hi pla ni concert més enllà del 3 d'octubre. Els fets ens ho han demostrat. D'altra manera hi hauria hagut probablement resultats ben diferents. Però el govern ja n'havia fet la seva versió. La qüestió arribà a les mateixes Corts. El 18 de desembre de 1869 hi hagué una discussió al Parlament sobre l'actitud de Caimó. Emilio Castelar el va titllar d'"*excarcelero*" en lloc de parlamentari. Davant les declaracions difamatòries de Prim, ministre de la Guerra, Caimó va afirmar que el brigadier Crespo el va atacar i que ells es van defensar. Però els informadors de Prim, faltant a la veritat, el van presentar com la persona que mentre parlava de treva, va ordenar disparar "traïdorament" a les seves tropes. S'agafaren a la frase "Foc! que ens enganyen" que Caimó certament relata com a certa (Caimó, 1870, p. 35). Davant les Corts es presentava un Caimó impostor i rebel, però, compte, amb aquesta versió els militars aconseguien amagar la seva pròpia derrota vergonyant en el setge de la Bisbal. A més denunciaven i insistien que els republicans eren una colla d'insubordinats que no obeïen l'autoritat de Caimó. Això a ell li va doldre i ho negà taxativament. Digué

que sabia fer-se respectar pels seus homes, elogiant les seves aptituds (Caimó, 1870, p. 38 i 59). Per confirmar la seva versió fefaent afegí que en cap moment demanaren treva puix estaven en una posició de força victoriosa, sense baixes i sense retirar-se de les seves posicions. Va indicar que més aviat van veure com els soldats governamentals pretenien insubordinar-se i rendir-se. La història era just a l'inrevés de l'afirmat a les Corts. Per què no es tenien en compte les proves de la brutalitat del exèrcit espanyol a la Bisbal?

Caimó, en el seu opuscle, es va defensar de totes aquelles infàmies del Parlament, apel·lant a la seva capacitat dirigent sobre els seus subordinats, a qui tenia per honorats i obedients, insistint que no eren una colla d'arreplegats ingovernables, sinó herois fermes i fidels. A més va reptar el general Prim tot afirmant si creia que els republicans de la Bisbal havien de deixar-se assassinar impunement (?). Que potser pensava que no tenien dret a defensar-se? Haurien d'haver deixat saltar la barricada a les tropes governamentals que haurien disparat a sang i foc (Caimó, 1870, p. 39)?

Finalment va formular una darrera pregunta: què hauria fet Prim en aquelles circumstàncies? Alhora li recordava els fets de Mataró de l'any 1843, en què el mateix Prim actuà venjativament i sense pietat.

Caimó afirmà que el foc de la Bisbal fou una victòria de la força republicana contra els homes del brigadier Crespo igual com havia passat amb les darreres eleccions. Afegí que la tirania, l'orgull i la supèrbia estatals havien estat abatudes tot referint-se al ministre de l'Interior Práxedes Mateo Sagasta. Malgrat tot el brigadier Crespo amb impunitat fou ascendit a mariscal de camp pels "serveis prestats" en la lluita contra les insurreccions republicanes i carlines. Per contra a Caimó el censuraren de quina manera i sobretot capgirant la veritat. Encara *més enganys*. Res es va dir ni res s'investigà de la salvatgeria amb què van actuar la soldadesca governamental ni les responsabilitats dels seus dirigents (Caimó, 1870, p. 40-41).

Estanislau Figueras, futur president de govern, i els diputats federals exigiren contrastar els fets relatats per l'exèrcit espanyol amb els de testimonis bisbalencs sense els quals no es podia tenir una versió realment objectiva, veraç i imparcial dels fets, una argumentació que va servir de ben poc ja que res es va voler saber a banda de la versió oficial dels fets.

5. CONCLUSIONS

El precursor del republicanisme a Figueres i Espanya, Abdon Terrades, va seguir la via legal dels vots però també l'ús de la força per arrabassar el poder. Després d'aquest episodi de 1869 el republicanisme seguirà exclusivament la via electoral, abandonarà definitivament la rebel·lió armada com a mitjà polític. Potser aquest és l'aprenentatge més significatiu que vam tenir —la revolta cantonal de 1873 tindrà a Catalunya poca incidència.

Hem referit els precedents d'aquests líders i diputats republicans perquè ajuden a entendre les pautes de conducta rebels i a contextualitzar l'època. Tots havien viscut i lluitat en una Espanya, la de mitjan segle XIX, coneguda com l'era de los pronunciamientos, en què govern militar i política anaven plegats. S'havia vestit un estat autoritari, centralista i militarista, només així podem entendre la manera d'actuar republicana, lluitar contra la reacció com ho feren amb la llarga caiguda d'Isabel II. El crit a les armes era una constant. Tot el segle XIX venia payoutat per les guerres napoleòniques, liberals, carlines i per allò en què els republicans i les classes populars creien: l'alçament armat espontani com a *modus operandi*.

La cultura romàntica, la fermesa d'uns ideals i les injustícies polítiques fan comprensible també l'esperit insurreccional dels republicans. Aquesta dinàmica no es modificà; és més, feia difícil sotmetre'ls a les directives i disciplina d'un partit minoritari de l'oposició. Un partit, el republicà, que va haver de lluitar mig any el 1869 per reafirmar-se; s'havia deixat la clandestinitat i la minoria republicana a les Corts, sense un lideratge clar, maldava per consolidar-se a les províncies perifèriques amb poc èxit. Des de les províncies es tenien interessos propis i es rebutjava una actuació dirigida per uns caps centralitzats a Madrid dels quals es desconfiava, ja que creien que la naturalesa del govern parlamentari no havia canviat amb la revolució. Les províncies més radicals i poc transigents portarien a un enfrontament dins el partit que complicà i frustrà en gran manera l'èxit dels aixecaments federals. Al partit republicà li mancaren líders sòlids i, sobretot, tingué un alarmant dèficit d'organització, de cohesió interna dins un partit relativament jove (Hennesy, 1966, p. 121) tant a Catalunya com a Girona i a tot el país.

“Focl, que ens han enganyat” a la Bisbal o “Traició, ens han venut” a Barcelona (setembre 1869) i tot un reguitzell d'enganys de l'Estat espanyol ens porten al títol d'aquest treball. Què signifiquen aquestes consignes? Doncs que d'estar en una posició dialogant va caldre defensar-se responent inevitablement amb violència, el dret a la defensa que al·lega Pere Caimó.

Aquesta situació s'havia anat preparant tot l'any 1869 —especialment a l'estiu amb les Corts tancades— i amb la praxi política de Práxedes Mateo Sagasta, un polític de llarga trajectòria a la Restauració finisecular. Ell va anar des de fer jurar la nova Constitució monàrquica a oblidar-se d'aquesta, liquidant les llibertats, decretant la nul·litat dels drets i, finalment, dissolent els voluntaris de la Llibertat que pels republicans eren la salvaguarda final de la llibertat i els principis de la Revolució de Setembre de 1868. La tendència antirevolucionària ja venia del primer govern provisional i el nou ho va confirmar amb escreix.

A Madrid els republicans feien nosa i molt més a les províncies que a més de republicanes feien pactes federalitzants i on hi havia ganes d'anar més enllà amb la revolució encetada feia poc. Hi havia pressa per eliminar quintes, consums, estancs, misèries econòmiques, etc. No s'acceptaven ni traïcions ni frustracions, va prevaler jugar-s'ho tot davant l'Estat. Per això la derrota fou dramàtica.

Va proclamar-se la República Federal, que era un inici poderós però mancat d'objectius definits. Els pactes federals a la pràctica bèl·lica van dispersar la força més que no pas reafirmar-la. En participaren només les províncies perifèriques de l'arc mediterrani, a la resta el resultat va ser nul. Els pactes federals no foren pactes polítics realment efectius ni alternatius envers un estat federal. Es va actuar amb precipitació, de manera aïllada, sense coordinació entre si i la minoria parlamentària al Congrés. Potser la presència d'un líder clar entre ells a l'Espanya del 1869 podria haver canviat el desenllaç. Els qui actuaren ho feren per convicció, no per formar una plataforma conjunta; es creia en la lluita espontània, com hem dit. No fou una conxorxa generalitzada, com digué l'Estat *a posteriori*.

Qui va sortir-se amb la seva fou l'exèrcit i el ministre Sagasta, que va aprofitar l'avinentsa per escapar el republicanisme arreu. Les seves provocacions són veritablement les causants de la violència d'aquell mes. Sí, el govern de Madrid en resultà victoriós, perquè va ensorrar el republicanisme (de moment) a costa de multiplicar els costos d'un estat greument endeutat i prou problemàtic: carlisme, problema successor, insurrecció cubana, demandes populars... a banda del que hem exposat. La repressió contra els republicans fou àmplia i detallada perquè es va creure que era una solució a un d'aquells problemes. No es volia prescindir de les quintes (1870) i encara menys fer una reforma fiscal compensada. Es produí una brutal repressió contra un moviment profundament democràtic. Triomfava la reacció contra els republicans que s'imposà arreu: homes presos, amagats o l'exili. Un cas més del que ha estat habitual a l'Espanya contemporània.

A Girona com en d'altres indrets hi hagué frustració però potser més profunda ja que el suport popular al republicanisme no solament fou electoral sinó que també s'aconseguien molts homes per a la lluita (7.000, aproximadament) però, sobretot, perquè era un fruit esperat pels gironins de feia temps.

D'entrada tingueren diversos factors favorables però no es van saber aprofitar. Sunyer i Capdevila fou molt decidit el primer dia però ben aviat es veié que si bé ell era un republicà de primera fornada (terradsime) la seva actitud política passava pel legalisme parlamentari i era ideològicament contrari a la violència, creia en el pacifisme i l'harmonia social en lloc de la confrontació. Era un reflex de la problemàtica al si del partit a Girona i arreu: moderació, no a les provocacions o plantar cara a l'estat monàrquic, centralista, autoritari i militarista. Davant aquesta dicotomia Sunyer no va poder resistir jugant a dues cartes, això el portà a encallar qualsevol decisió i tot se n'anà en orris.

Res va arribar quan es necessitava. Sunyer no va poder dominar Figueres; segon, no donà ordres d'acció a ningú (el segon dia) i tercer, i definitiu, deixà a l'estacada els republicans de la Bisbal, que es van endur el pes de la confrontació, sense obtenir-ne gaire fruit. Sunyer no va saber coordinar els esforços bèl·lics ni tampoc trobà o buscà més homes. Només Caimó aconseguí reunir gent suficient de manera ràpida i fer-se fort en un punt. En els tres casos estudiats l'armament va ser realment un greu problema difícilment resolt si es volien certes garanties d'èxit. Es va perdre, també, la capacitat vital de la lluita simultània perquè restaren incomunicats els tres focus. El replegament i la no direcció de Sunyer portà al fracàs.

Tot el moviment palesa una clara improvisació, la conspiració general i preparada segons el govern cau pel propi pes pel relat que hem exposat. A això hem d'afegir-hi l'actitud del Comitè Republicà de Girona, de Santa Coloma i d'altres pobles selvatans, on el fracàs seria encara més estrepitos. Així es perdé la província sencera. El Partit Republicà gironí —com en altres indrets— no estava ni madur ni cohesionat, estava mancat de líders i recursos. Tot plegat esdevingué una maniobra en fals.

Ametller o Caimó, malgrat tot, no es van sentir derrotats, però sí desvalguts; foren enèrgics i van lluitar fins el final, tot el contrari d'un inactiu Sunyer i Capdevila. L'assenyalaren com el responsable de bona part del fracàs per massa dubtes, mala direcció i poca fermesa. Ametller va criticar la passivitat de les partides de l'Alt Empordà que a banda d'aplegar més gent podrien haver-se dirigit a la Bisbal o Girona, on certament hauria fet una bona pinça estratègica per al triomf com tan bé suggerí Caimó. La victòria hauria estat possible (6 i 7

d'octubre), però Sunyer i Capdevila va abandonar zones decisives i oferí tota mena de facilitats a les autoritats. Mentrestant els governamentals preparaven les seves tropes a Girona, es marcaren un objectiu i podien demanar reforços a Barcelona. Tothom ho sabia, potser per això la Selva i Girona ciutat restaren passives, de fet tampoc tenien homes armats ni caps. Val a dir que si els republicans no van aconseguir el seu èxit també va ser pels paranys dels caps militars i la bona fe, especialment, de Pere Caimó.

A mitjà termini la via parlamentària que volgué un Sunyer i Capdevila amb el seu ascens en la política legal tampoc va tenir èxit perquè portaren al fracàs de la Primera República. Seguint Josep Fontana (Fontana & Villares, 2007, p. 401) quan interpreta el fracàs del republicanisme a Espanya no creu que fos l'extremisme republicà o el desordre social les causants sinó que fracassà perquè van frustrar les esperances de les classes populars. Una altra vegada s'havia falsejat la Revolució, en definitiva una història, la del republicanisme federal, que no es va atrevir a ser.

Darrere el fracàs insurreccional va influir de forma ràpida un desprestigi dels republicans i electoralment aniran a la baixa (Girona). Entre els mitjans obrers perdrien adeptes perquè progressivament l'obrerisme s'allunyarà de la política de partits i s'interessarà per l'internacionalisme obrer de tendència anarquista i apolític.¹⁹ Quan el juliol de 1870 els federals preparaven una nova insurrecció, el diari *La Federación* aconsellava als obrers que se'n mantinguessin al marge, tot dient que l'única causa per la qual havien de lluitar era exclusivament la revolució social. Per això els paranys i els enganys de l'Estat a mitjà i llarg termini portaran a la radicalització popular; tard o d'hora revolucionaris i atemptats arribarien contra l'Estat i les elits socials. Més desestabilització i complexitat.

Caimó, Ametller, Joan Déu o Joarizti foren homes que en l'adversitat reaccionaven amb més energia en lloc de desesperar, a més d'encomanar un ímpetu agosarat. Eren republicans honrats, defensors orgullosos del seu partit, republicans romàntics a la francesa que identificaven la seva causa com a justa, la qual cosa els portava a creure que, tard o d'hora, havien de triomfar amb tot el dret. Foren homes obcecats per una causa, il·luminats per un ideal que els portava a viure fora de la realitat del seu temps; no

¹⁹ Això és el que succeí en el primer congrés de societats obreres celebrades a Barcelona el juny de 1870, on es fundaria la Federació Regional Espanyola de la Internacional. Vegeu els treballs de Josep Termes (1972).

recapitaren i no entengueren que a totes les èpoques i a tots els països el dret, per justa que fos la causa que defensaven, sempre ha caigut davant la força, que no és altra cosa que la imposició de la injustícia i l'engany.

Aquells herois i les seves fites foren amagades llarg temps fins a la Segona República i no revifaren fins a la fi de segle XX. De fet, encara avui, la gesta del Foc de la Bisbal treu guspines, ni més ni menys que cent cinquanta anys després.

BIBLIOGRAFIA

- BOZAL, Valeriano (1968). *Juntas revolucionarias, manifiestos y proclamas de 1868; Cuadernos para el diálogo*, Madrid.
- CAIMÓ, Pere (1870). *Los sucesos de la villa de la Bisbal y su distrito en la insurrección republicana federal del mes de octubre de 1869*. 2a edició. Girona: Gràfiques Darius Rahola (1933).
- CLARA, Josep:
 (1973) *Els aixecaments federals de 1869 a Girona*. Barcelona: Rafael Dalmau.
 (1974) *Les eleccions de 1869 a Girona*. Barcelona: Rafael Dalmau.
 (1986) *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874*. Girona: Diputació de Girona.
- CLARA, J.; JIMÉNEZ, A. (1975). *El federal Pere Caimó 1819-1878*. Barcelona: Pòrtic.
- CUCURULL, Fèlix (1970). *Orígens i evolució del federalisme català*. Barcelona: Joan Ballester.
- DUARTE, Àngel (2000). *Història del republicanisme a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors.
- FONTANA, Josep (2016). *La formació d'una identitat*. Vic: Eumo.
- FONTANA, J.; VILLARES, R. (2007). "La época del liberalismo". *Historia de España*, vol. VI. Barcelona: Crítica.
- HENNESSY, C.A.M. (1967). *La república federal en España (1868-1874)*. Madrid: Aguilar.
- LLOBERAS, Pere (1969). *Un segle de vida bisbalenca*. La Bisbal d'Empordà: Caixa de Pensions.
- NADAL, Joaquim (1971). *La Revolución de 1868 en Gerona*. Girona: Cambra de Comerç.
- PUIG, Lluís Maria de (1981). *Sobre els alçaments federals del 1869*. Estudi General I. Girona.
- RAHOLA, C. (1932). *Vides heroiques*. Girona: Gràfiques Casa d'Assistència i Ensenyament.
- ROMERO I DALMAU, A. (1980). *El republicanisme federal empordanès 1868-1869*. Figueres: Editora Empordanesa.
- ROURE, C. (1994). "Memòries de Conrad Roure". *El republicanismo de 1869*, vol. IV. Vic: Eumo.
- TERMES, J.
 (1972) "El federalisme català en el període revolucionari (1868-1873)". *Recerques II*.
 (1987) *De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil*. Barcelona: Edicions 62.
- Testimonio imparcial "Crónica verídica y detallada de los sucesos acontecidos en la villa de La Bisbal y su comarca, con motivo del levantamiento republicano del mes de Octubre de 1869"*. La Bisbal d'Empordà: Imprenta de Juan Gener, 1869.
- TORROELLA I PLAJA, M. (1939). *Història de Palafrugell i la seva comarca*. Barcelona.
- TUÑÓN DE LARA, M. (1974). *Estudios sobre el siglo XIX español*. Madrid: Siglo XXI.